

Van Gelder-lezing

DRS JAN PELSDONK

Quo Vadis, NUMIS?

STICHTING NEDERLANDSE PENNINGKABINETTEN
DE NEDERLANDSCHE BANK

1. F.S. GAASTRA *Particuliere geldstromen binnen het VOC-bedrijf 1640-1795* (2002)
2. J. BAZELMANS *De Romeinse muntvondsten uit de drie Noordelijke provincies* (2003)
3. W. VAN ANROOIJ *Numismatiek en heraldiek: een kleurloze geschiedenis?* (2004)
4. A. VAN DER LEM *Verbeeldingen van vrijheid* (2005)
5. P. SPUFFORD *How rarely did medieval merchants use coin?* (2006)
6. N. ROYMANS *Muntgebruik in een dynamisch grensgebied* (2007)
7. K. SOUDIJN *Naar het u lijkt. Munten, penningen en waarnemingspsychologie* (2008)
8. R. GYSELEN *Sassanidische kunst en de beeldtaal op munten: invloed en interpretatie* (2009)
9. J. WELTEN *Met klinkende munt betaald. Muntcirculatie in beide Limburgen 1770-1839* (2010)
10. O. HEKSTER *Heersende beelden. Romeinse keizers en hun voorgangers op munten en andere media* (2011)
11. E. MANDERS *De keizer en het goddelijke. Macht en religie van commodus tot Constantijn* (2012)
12. L. CLAES *Munten en Macht. Autoriteitsboodschappen op de muntslag van de usurpatoren tijdens de derde eeuw (248-297 n.C.)* (2013)
13. J. PELSDONK *Quo Vadis, NUMIS?* (2014)

Quo Vadis, NUMIS?

Prof. dr H. Enno van Gelder
(1916-1998)

INTEGER – MILD – HULPVAARDIG

De reeks van jaarlijkse voordrachten is genoemd naar dr H. Enno van Gelder, Nederlands meest productieve en invloedrijke numismaat van de 20e eeuw. Als directeur van het Koninklijk Penningkabinet (1949-1980) en later tevens als hoogleraar numismatiek en geldgeschiedenis te leiden (1976-1983), verbond hij de numismatiek – de wetenschap van de tastbare vormen van het geld en de verwante voorwerpen – met andere disciplines. De lezingen richten zich op ieder die het vakgebied op een multidisciplinaire wijze wil benaderen en op niet-numismatici die gebruik willen maken van de inzichten die numismatiek en geldgeschiedenis te bieden hebben.

De Van Gelder-lezing wordt georganiseerd door de Stichting Nederlandse Penningkabinetten in samenwerking met De Nederlandsche Bank om, in de geest van Van Gelder, de dialoog tussen numismatiek en andere disciplines te vergroten.

Quo Vadis, NUMIS?

Dertiende Van Gelder-lezing

Gehouden voor

De Nederlandsche Bank

en

Stichting Nederlandse Penningkabinetten

te Haarlem op 22 november 2014

door

DRS JAN PELSDONK

Teylers Museum

Inhoud

6	Leeswijzer
7	Inleiding
9	Geschiedenis
19	Gebruikers
20	Onderzoekers
27	Kenners
61	Melders
65	Quo Vadis
71	Bijlage 1. Uitkomsten van het onderzoek, uitgedeeld aan de toehoorders van de Van Gelder-lezing ‘Quo Vadis, NUMIS?’ op 22 november 2014 te Haarlem
77	Bijlage 2. In het artikel aangehaalde schatvondsten die slecht - of niet toegankelijk zijn in de literatuur
84	Noten
86	Bronnen
86	Literatuurlijst
90	Illustratieverantwoording
91	Samenvatting
91	English summary

Leeswijzer

In 2013 werd het Geldmuseum opgeheven. De collecties en het Nederlandse muntvondstenbestand NUMIS werden – samen met de omvangrijke numismatische bibliotheek – overgeheveld naar De Nederlandsche Bank. Om te voorkomen dat NUMIS door deze veranderingen in de verdrinking zou komen heeft de Van Gelder-commissie besloten Jan Pelsdonk te vragen onderzoek te doen naar het bestand. Wie gebruiken het? Wat zijn de behoeften? Wat is er nodig om het systeem ook in de toekomst werkend te houden? Tijdens het onderzoek zijn vraaggesprekken gehouden met drie groepen gebruikers: vondstmelders, algemene onderzoekers en kenners (onderzoekers met specifieke numismatische kennis).

Eerst komt op pp. 7-16 de geschiedenis en opbouw van NUMIS aan bod. Vervolgens wordt pp. 18-62 ingegaan op het hoofdonderwerp: de gebruikers. Bij de onderzoekers (pp. 18-24) en de kenners (pp. 25-58) worden diverse voorbeelden gegeven van het gebruik van NUMIS. Daarna volgt pp. 63-66 een visie op de toekomst van het systeem. Deze publicatie heeft de nodige verdieping meegekregen, die tijdens de lezing omwille van de tijd niet gegeven kon worden.

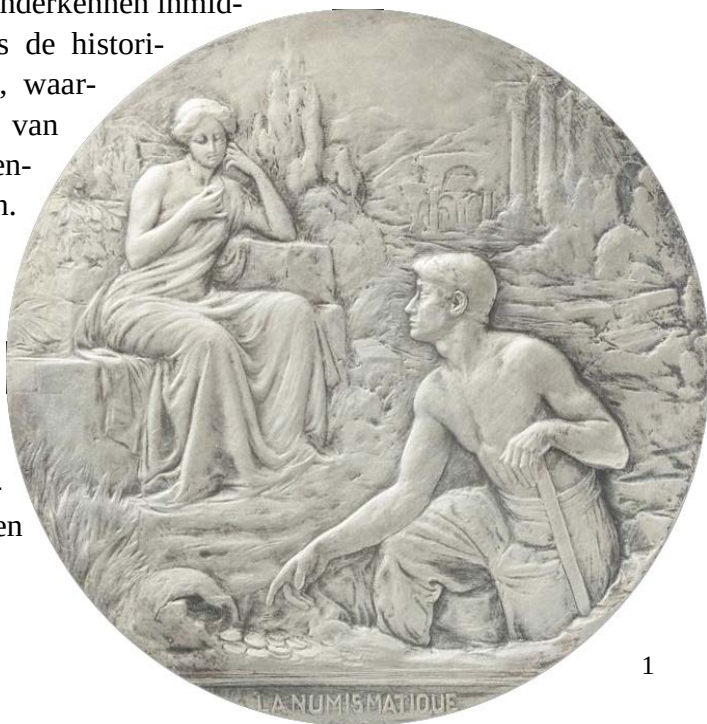
Op het eerste gezicht lijkt deze Van Gelder-lezing alleen attenderend van aard en bestemd voor een kleine groep beleidsmakers; de verdere ontwikkeling van NUMIS ligt immers in eerste instantie in handen van De Nederlandsche Bank. Door de vele voorbeelden en verwijzingen naar uitgewerkte studies is de tekst echter ook interessant voor wie overweegt of NUMIS gebruikt kan worden voor eigen onderzoek.

Naschrift 2017

Inmiddels staat NUMIS sinds eind december 2015 na een afwezigheid van twee jaar weer deels op het internet. Er wordt nauw samengewerkt met PAN, de in september 2016 opgestarte Portable Antiquities of the Netherlands. NUMIS begint weer te groeien: op 20 oktober 2017 bevat het meer dan 277.000 voorwerpen, waarvan 61.733 records on-line beschikbaar zijn via <https://nnc.dnb.nl/dnb-nnc-ontsluiting-frontend/#/numis/>.

Inleiding

Schatvondsten spreken tot de verbeelding. Slechts weinigen is het gegeven om deze jongensdroom – het vinden van een heuse muntschat – te beleven. Afb. 2 toont de schatvondst *Elburg 1913*, gevonden door de kleine jongen links op de foto (zie bijlage 2). Helaas zijn van de 600 munten slechts 18 stuks beschreven. En dat heeft een reden. De waarde van de vondst wordt door een vinder namelijk vrijwel zonder uitzondering vertaald naar het veraangename van zijn leven. Een groot maar onbekend aantal vondsten is roemloos verdwenen in de smeltkroes van de plaatselijke (zilver) smid. Gelukkig onderkennen inmiddels veel vindsters de historische meerwaarde, waardoor het profijt van verkoop aanzienlijk kan stijgen. Dat neemt niet weg dat veel vondsten buiten NUMIS nog ongepubliceerd zijn – zoals de in de bijlage 2 opgenomen schatvondsten

Blokzijl 2010 en Velp 1996 – of zelfs helemaal niet worden gemeld en dreigen te verdwijnen, zoals de eveneens in de bijlage opgenomen schatvondst *Ouwerkerk <2015*.

Toen ik vijftien jaar geleden begon met het registreren van vondstmateriaal had ik nooit kunnen vermoeden waar dit op uit zou draaien. NUMIS – het Nederlandse registratiesysteem voor muntvondsten – was toen nog niet zo lang actief en bevatte zo’n 25.000 records. Het was een database die Bouke Jan van der Veen kon samenstellen met de – in de loop van de voorbije decennia verzamelde – gegevens van de conservatoren van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet te Leiden. Inmiddels zijn we een kwart miljoen vondsten verder. Sinds dag één ben ik overtuigd van het grote belang om vondsten te registreren. Zo lang mogelijk zo veel mogelijk vastleggen voor toekomstig onderzoek. Daarbij was ik mij vanaf het begin bewust van mijn eigen rol. Het verrichten van voorwerk ten dienste van anderen. Geregeld probeer ik via publicaties de aandacht te vestigen op het bestaan van dit steeds belangrijker wordende bestand. Zoals recent in *De Beeldenaar*, met een klein artikel over de schatvondst *Ameland 2014*.¹ Deze

EEN SCHAT GEVONDEN.

De Hollandsche bodem schijnt nog verscheidene schatten te bergen. Werd eenigen tijd geleden melding gemaakt van een bij Arnhem gevonden schat, thans komt het bericht van een groot aantal bij Elburg gevonden zilveren munten. Bij een verandering in het huis van den heer A. J. Kroese moest ook de kelder onder handen genomen worden. Het zoontje van den heer Kroese, nieuwsgierig als kinderen zijn, moest natuurlijk zien wat de metselaar B. ten Have daar uitvoerde. En onder het spelen vond hij een pot, welke door den metselaar werd uitgegraven. Er volgden nog meerdere, zoodat ten slotte vier potten voor den dag kwamen. Drie waren er leeg, doch de vierde was tot den rand gevuld met zilveren munten, ter waarde van eenige duizen-

in of na 1595 gevormde vondst bevat 37 munten uit de Vroegmoderne Tijd. Niet eerder is het beeld van de Oost-zee-handel zo duidelijk in NUMIS naar voren gekomen. En tegelijk is het maar een druppel op de gloeiende plaat: 37 munten van de 275.000. NUMIS is er duidelijk niet alleen voor die ene verdwaalde numismaat die er toevallig mee in aanraking is gekomen.

In het bestand zijn gegevens vastgelegd die op het punt stonden onherroepelijk verloren te gaan. Nu ligt het vast voor de eeuwigheid. En dit laatste is vrij letterlijk. NUMIS heeft eeuwigheidswaarde, de gegevens zijn onvervangbaar omdat tienduizenden vondstmunten al lang zijn losgeraakt van hun vindplaats en slechts anoniem van verzameling naar verzameling overgaan. Soms zijn vondstmunten zelfs omgesmolten. Toen de Van Geldercommissie mij vroeg om een lezing over NUMIS te houden hoefde ik niet lang over het antwoord na te denken. Zou zich ooit een betere kans voordoen om NUMIS te promoten? Dit bood de kans om het bestand te onderzoeken op nut en bruikbaarheid, waarbij geheel in lijn met de doelstelling van de Van Gelder-lezing – het verbinden van de numismatiek met andere discipli- nes – over de grenzen van de numismatiek heen wordt geke- ken. Via vraaggesprekken met drie groepen betrokkenen is een toekomstvisie ontwikkeld, waarover later meer.

Geschiedenis

Op weg naar structuur

Het registreren en bestuderen van muntvondsten is in Ne- derland gestart in de negentiende eeuw. Jonkheer Jan Ernst Henric Hooft van Iddekinge (1842-1881) is een van de pio- niers.² Hij was onder andere directeur van het Leids Acade- misch Penningkabinet (1871-1875). Ook andere numisma- ten hielden zich soms met het registreren van vondsten

bezig zoals Theodorus Marinus Roest (1832-1898), onder meer de eerste conservator van Teylers Numismatisch Kabinet en de eerste voorzitter van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde. De eerste decennia gebeurde het vastleggen slechts sporadisch. Ook vóór de negentiende eeuw zijn al af en toe muntvondsten beschreven. Afb. 3 toont bijvoorbeeld een muntschat, gevonden in 1755 in Kuilenburg, oftewel Culemborg. Van de ‘vele oude munten’ zijn er slechts negen afdoende beschreven. Zij zijn in NUMIS opgenomen, met als jongste munten twee gouden schilden uit Frankrijk, van Lodewijk XII (1498-1515) (zie bijlage 2).

Pas in de twintigste eeuw komt er systematiek in het beschrijven en onderzoeken, met name dankzij de schier onbegrensde energie van de naamgever van deze lezing-

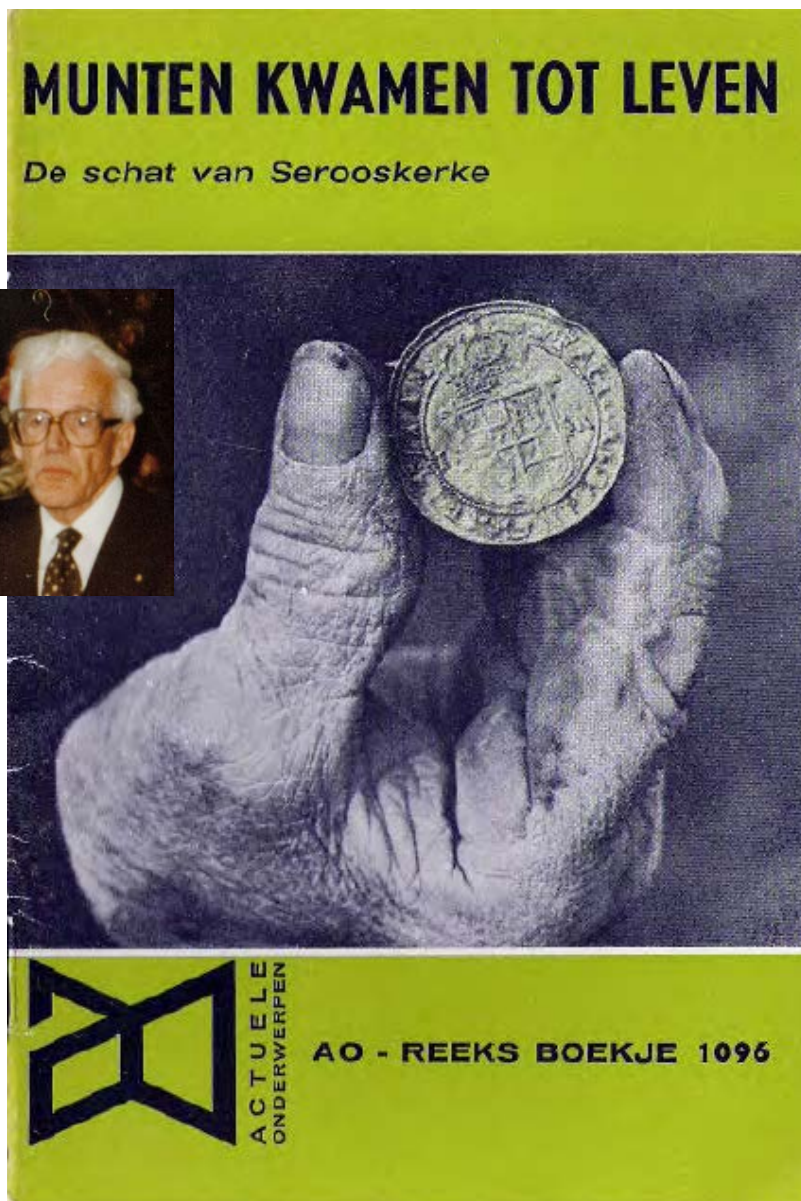
cyclus, Hendrik Enno van Gelder (1916-1998, afb. 4). Tijdens zijn leven was hij onder andere directeur van het Penningkabinet. Meer dan alleen voor eigen onderzoek, probeerde Van Gelder het belang van muntvondsten in te bedden bij het brede publiek. Dit deed hij door ook te publiceren buiten het numismatische werkveld, zoals in het tijdschrift van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond en in de toen populaire Fibula-serie over historische en archeologische onderwerpen (afb. 5).³ Van Gelder heeft met veel inzet de bekende vondsten van de Beneluxlanden in excerptvorm bijeengebracht en een

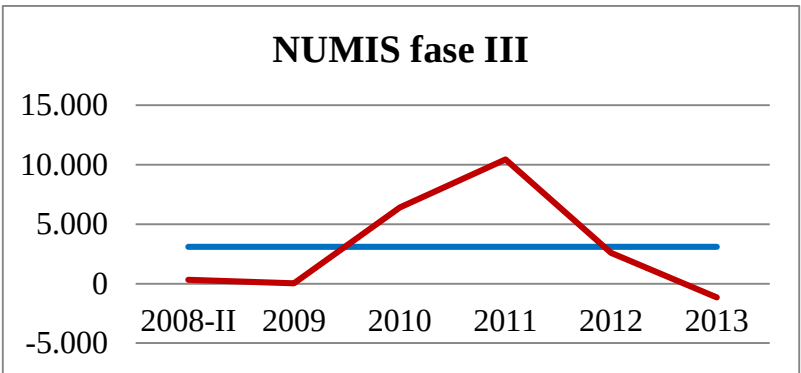
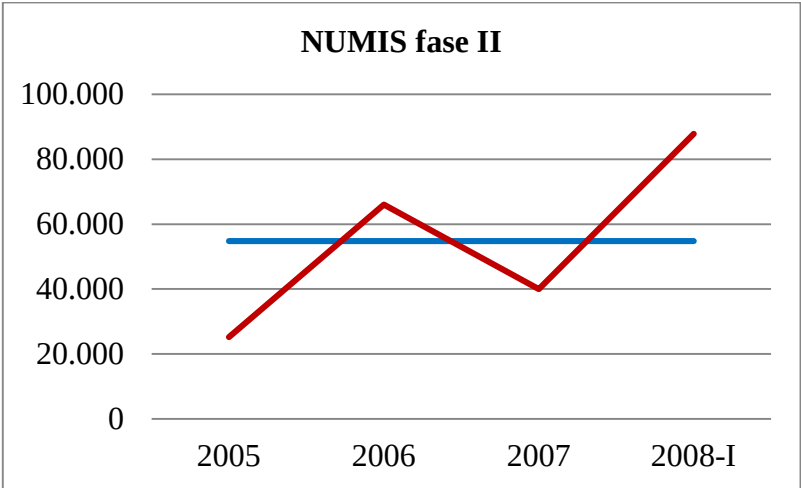
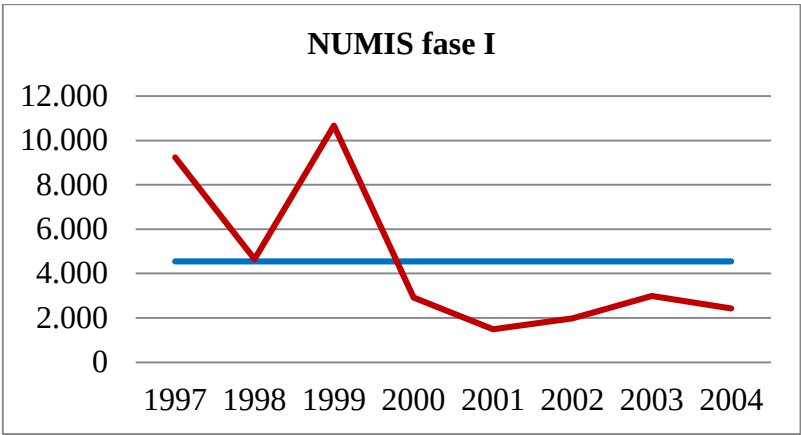
papieren archief opgebouwd waarin alle beschikbare informatie over iedere vondst, per vindplaats is gerangschikt. Het archief is ook na zijn pensionering verder aangevuld door de conservatoren bij het Koninklijk Penningkabinet, die op een gegeven moment ook de computer gingen gebruiken om vondstgegevens op te slaan.

4

5

6 – groei van NUMIS in fasen

Digitalisering

In 1997 ontstaat in Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet het muntvondstenbestand NUMIS. Mede dankzij het toenemend aantal vondsten met metaaldetectoren groeide het aantal vastgelegde meldingen gestaag, zoals ook afb. 7 toont. De groei van het aantal bekende schatvondsten is tekenend voor de ontwikkeling. In 1967 waren er 527 bekend, twintig jaar later waren het er circa 600 en in 2013 is de registratie uitgegroeid tot zo'n 1600 vondsten.⁴ In de publicatie van 1967 is een zo compleet mogelijk overzicht bijgevoegd, wie de overige circa 1000 vondsten wil bestuderen zal vele honderden artikelen bijeen moeten sprokkelen (of uiteraard NUMIS moeten raadplegen).

Met NUMIS is een unieke dataset ontstaan waarvan in de meeste andere landen slechts kan worden gedroomd. Recent is diverse malen over de geschiedenis en toekomst van NUMIS gepubliceerd, onder andere in *De Beeldenaar*.⁵ Doordat vindsters in toenemende mate informatie over hun vondsten op het internet kunnen vinden en de communicatie traag verloopt door chronische onderbezetting van de instelling, verschuift de wil om aan te melden van 'vanzelfsprekend' (want dan komt de munt goed beschreven terug) naar 'onwil' (het is een lastige extra stap, zeker als een goede interactie met de beheerders van NUMIS ontbreekt). De eerste generatie metaaldetectorgebruikers is aan het uitsterven, de vindplaatsen van onaangemeld materiaal dreigen verloren te gaan. Bovendien wordt sinds begin jaren '90 een schrikbarende teruggang van de kwaliteit van gevonden koperen munten waargenomen.⁶ Het registreren van vondsten is eindig en materiaal – hoe mooi en bijzonder ook – dat ongeregistreerd losraakt van de vindplaats is voor altijd verloren.⁷

De groei van NUMIS laat zich in vier fasen splitsen, weergegeven in afb. 6. De eerste fase – vanaf 1997 – kenmerkt zich door de eerste opbouw van het bestand. In 1999 is één centraal papieren vondstarchief tot stand

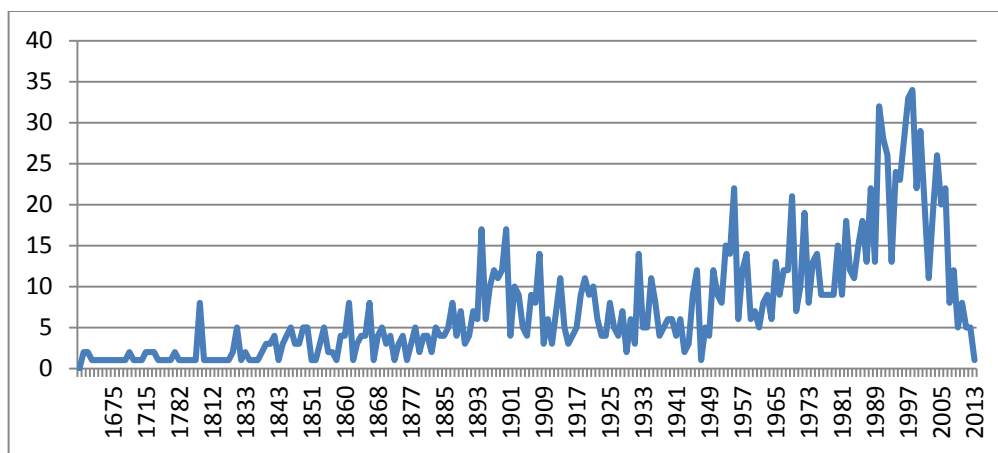
gekomen dankzij samenvoeging van alle op papier vastgelegde vondstgegevens (het vanaf 1816 opgebouwde oude archief, het nieuwe archief, de documentatiesystemen van de conservatoren en stapels dossiers).⁸ Dit archief is ontsloten op vindplaats. Daarna volgt een periode van gestage groei van NUMIS, waarbij jaarlijks zo'n 3.000 voorwerpen zijn ingevoerd. Deze fase eindigt in 2004. Dit jaar wordt gekenmerkt door de start van het Geldmuseum, het vertrek van Bouke Jan van der Veen, de opvolging door Jan Pelsdonk en de ontsluiting van het bestand op het internet per 20 oktober 2004.⁹ Eind 2004 heeft het bestand een omvang van 36.350 voorwerpen.

Dankzij hernieuwde aandacht voor NUMIS vanuit het Geldmuseum komt vanaf april 2005 een extra halve formatieplaats beschikbaar, ingevuld door Jan Stuurman. Door deze extra inzet en de invloed van het internet groeide het bestand sterk in de tweede fase, met gemiddeld bijna 55.000 records per jaar. Een aantal vrijwilligers heeft in 2006-2008 tienduizenden vondsten uit het papieren vondstarchief gedigitaliseerd en ook waren er twee stagiairs actief. Dit alles resulteerde op 1 juli 2008 in een bestand van inmiddels 255.383 voorwerpen.

In het voorjaar van 2008 komt er een abrupt einde aan de groei, door financiële problemen bij het Geldmuseum. In eerste instantie wordt NUMIS compleet wegbezuinigd, uiteindelijk komt er in deze periode een bezetting van twee dagen per week beschikbaar. Hierdoor komt de registratie vrijwel tot stilstand.¹⁰ In 2011 zijn er gedurende enige maanden twee tijdelijke krachten aangetrokken als extra ondersteuning, naast een stagiair in de zomer van 2013. Mede dankzij deze extra krachten komt het gemiddeld aantal ingevulde voorwerpen per jaar in deze derde periode uit op ruim 3.100. Een opschoonactie eind 2013 heeft voor een negatieve afsluiting gezorgd. In de laatste periode zijn diverse dubbelingen verwijderd en ook is – mea culpa – een fout hersteld. In ieder record wordt aangegeven of de beschrijving één of meerdere (niet nader uitgesplitste) voorwerpen

bevat. De schatvondst *Avendorp 1892* bestaat uit 1.200 munten, bij de records 1114215 en 1114216 was per abuis als aantal '1.200' in plaats van '1' ingevoerd: dit veroorzaakte een onbedoeld verschil van 2.398 voorwerpen. Hierdoor werd 2013 uiteindelijk met -1.891 records negatief afgesloten. Op 31 december 2013 omvatte NUMIS 274.029 voorwerpen.

De huidige, vierde fase kent logischerwijs een trage start. Sinds het opheffen van het Geldmuseum eind 2013, is NUMIS ondergebracht bij De Nederlandsche Bank te Amsterdam. De verhuizing, een gebrek aan mankracht en de onzichtbaarheid van het bestand – op 1 november 2014, drie weken vóór deze Van Gelder-lezing werd gehouden, is NUMIS van het internet gehaald – hebben de groei van NUMIS danig gestuit. In het eerste halfjaar van 2014 zijn slechts vijf records aan het bestand toegevoegd. De maanden daarna groeide het aantal, mede dankzij 309 munten uit 3 schatvondsten en door 129 via het internet aangemelde voorwerpen uit de periode tot 1 november 2014. Tot die datum waren over heel 2014 dus in totaal 443 munten aan NUMIS toegevoegd. Het bestand is ruim een jaar later, bij het inleveren van dit artikel op 5 december 2015, nog steeds niet toegankelijk op het internet.

7 – schatvondsten in Nederland per vondstjaar

Glijdende schaal

Afb. 7 toont de circa 1600 op dit moment bekend zijnde in Nederland gevonden muntschatten. Zij zijn geordend naar het jaar van vinden. De oudste vondsten zijn ons overgeleverd via een diversiteit aan brieven en publicaties. De munten zijn vaak slechts marginaal beschreven. Het beeld over de periode tot 1875 is wat vertekend, omdat jaren waarin geen vondsten bekend zijn hier ontbreken. Daarnaast zijn de nieuwste vondsten er nog niet in verwerkt. Inmiddels (telling november 2014) zijn er mij zeven uit 2012, vier uit 2013 en acht uit 2014 bekend, die overigens nog niet of bijna niet in NUMIS zijn opgenomen door de problematiek die is ontstaan met het sluiten van het Geldmuseum. De stijgende lijn die is ingezet na de Tweede Wereldoorlog – en welke is versterkt met de invoering van de metaaldector – is in het begin van de eenentwintigste eeuw verdampt. Deze grafiek toont dat het aantal vondstregistraties

9 – muntvondsten in Nederland

de laatste jaren schrikbarend is afgenomen. En dat heeft beslist niet te maken met het aantal vondsten dat uit onze bodem komt. Blijkbaar is NUMIS in crisis. Het laatste jaar zijn er vrijwel geen munten meer aan het systeem toegevoegd of records bijgewerkt. Er wordt niet actief gezocht naar nieuw vondstmateriaal en veel contacten met de buitenwereld – de melders – zijn onderbroken. Hopelijk verandert dit snel, want hoe langer wordt gewacht met het leggen

van contacten, hoe lastiger het wordt om ze te herstellen. En bovenal: stoppen met registreren betekent achterlopen op de werkelijkheid.

NUMIS is samen met het Portable Antiquities Scheme in het Verenigd Koninkrijk een van de best ontwikkelde databases. Er zijn meer databases in Europa. Afb. 8 toont dat NUMIS een schakel vormt in een hele keten aan vondsten. Zonder verdere ontwikkeling van NUMIS slaat Nederland hier als ontwikkeld land een modderfiguur. Door het *European Coin Find Network* – geleid door het *Deutsches Archäologisches Institut* – wordt gewerkt aan het koppelen en eenduidig ontsluiten van de landelijke initiatieven.¹¹ Het is een grote uitdaging om al die bestanden gezamenlijk doorzoekbaar te maken. Ondertussen wordt binnen Nederland gezocht naar mogelijkheden om aan te sluiten bij Archis, de database met archeologische waarden van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Afb. 9 toont alle in NUMIS geregistreerde munten op de kaart van Nederland. De geregistreerde vondsten blijken Nederland vrijwel geheel te bestrijken en dat houdt in dat – mede door het grote aantal afzonderlijke vondsten – een bestand is ontstaan dat een representatief beeld van Nederland *begint* te geven. Van deze vondsten blijkt maar liefst bijna de helft uit het tegenwoordige buitenland afkomstig en ongeveer driekwart van de munten komt uit een van de ongeveer 1600 geregistreerde schatvondsten. Bij 92% van de records is de vervaardigingsperiode ingevuld. Het blijkt dat een kwart van de vondsten uit de ijzertijd en Romeinse tijd dateert. Bijna een kwart komt uit de Middeleeuwen. Duidelijk is dat wij altijd moeten blijven bedenken dat NUMIS slechts toont wat er aan vondsten is gemeld. Niets meer en niets minder. Daarna volgt de interpretatie van het materiaal.

Gebruikers

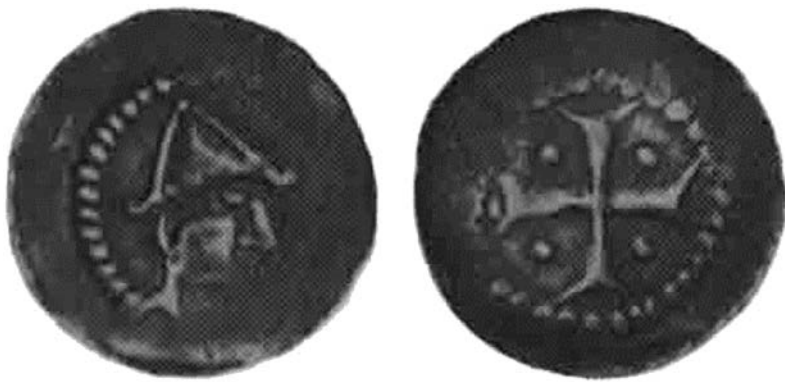
Vraaggesprekken

Munten spreken tot de verbeelding. En dat is niet iets van alleen dit moment. Voor de Van Gelder-lezing zijn vraaggesprekken gevoerd met (al dan niet potentiële) gebruikers van NUMIS. Zij zijn onder te verdelen in drie groepen:

1) algemene onderzoekers, die niet in de eerste plaats kennis over de geschiedenis van het geld hebben. Zij zijn nieuwsgierig en terughoudend tegelijk;

2) historici met inhoudelijke kennis over het geld en de numismaten, de kenners die vondstbeschrijvingen maken, NUMIS vullen met elementaire data en gegevens uit NUMIS gebruiken voor eigen onderzoek. Zij zien het belang van goede registraties en de schade die optreedt als dit niet gebeurt, en

3) vondstmelders. Het leeuwendeel van de vondsten in NUMIS is door particulieren gedaan en zonder hun wil om vondsten te laten registreren zou NUMIS nooit van de grond zijn gekomen. Deze groep wijkt duidelijk af van de eerste twee. Melders hebben behoefte aan duidelijkheid. Wat gebeurt er met hun gegevens en hoe wordt er voorkomen dat er diezelfde namiddag kwaadwillende concurrentie op de zelfde zoekstek te vinden is?

10 – penning uit Holland, beschrijving volgens:

Van Hengel: Floris III?, 1157-1190

Grolle: Dirk VI, 1121-1157

Ilisch: Floris II?, circa 1120

Onderzoekers

20

Wat kan de eerste groep onderzoekers met NUMIS? Een van de gehoorde opmerkingen was ‘ik ben geen numismaat’. En hoe kort door de bocht ook, in wezen is het vaststellen van deze constatering een grote stap in de goede richting. Veel mensen gaan namelijk met groot gemak voorbij aan onduidelijkheden en verschuivingen die zich in de afgelopen eeuwen bij het muntgebruik hebben voltrokken. Tegelijkertijd doen zij daar wel met even groot gemak uitspraken over. Zij betalen immers ook met munten, dus hoe moeilijk kan het zijn? De gevolgen hiervan zijn op veel plaatsen zichtbaar. Zo wordt geregeld de waarde van vijftiende-eeuwse munten 1 op 1 omgerekend naar euro. Ook een meer basaal gebrek aan kennis komt voor: voor veel mensen is het nog steeds verleidelijk om de waarde van een zeventiende-eeuws geldbedrag om te rekenen in guldens van 100 cent – centen bestonden toen nog niet – en in de week voorafgaand aan de lezing probeerde een museum-medewerker nog om een bedrag van twee miljoen gulden als twee miljoen florijnen te noteren. Een verschil van maar liefst 800.000 gulden.

Het braaf volgen van catalogi lijkt een oplossing maar ook dit kan voor problemen zorgen. Het onderzoek naar munten staat in sommige gevallen namelijk nog steeds in de kinderschoenen. Waarom zijn munten op een bepaalde manier toegeschreven en gedateerd, terwijl het ook anders kan? Catalogi waarin munten staan beschreven zijn – zeker bij oude munten – bouwwerken waar het laatste woord nog niet over is gezegd. In een artikel over munten uit de pre- en protohistorie is recent een voorbeeld gegeven met een munt van de Nervii.¹² Afb. 10 toont een tweede voorbeeld, nu uit de Middeleeuwen.

Zowel Jan Grolle, Cees van Hengel en Peter Ilisch bogen zich er bijna tegelijkertijd over.¹³ Daarbij kwamen ze alle drie tot een andere datering, het is al een klein wonder dat de munt door alle drie aan hetzelfde graafschap – Holland – is toegeschreven. Dat laatste is vooral te danken aan de vindplaats, Egmond, het kerngebied van het oude graafschap. Alle drie de heren zijn een autoriteit op hun onderzoeksgebied, maar er blijken drie verschillende graven als muntheer genoemd te zijn en de dateringen verschillen behoorlijk. Het is aannemelijk – maar zelfs dit is niet met volledige zekerheid te zeggen – dat de munt is geslagen in de periode 1120 tot 1190. Deze onduidelijkheid heeft gevolgen. Bijvoorbeeld voor het dateren van een opgraving.

Uitspraken worden nauwkeuriger naarmate we meer vergelijkingsmateriaal hebben. Munten, andere voorwerpen, geschreven bronnen... Zeker in een periode dat er geen geschreven bronnen beschikbaar zijn, vormen muntvondsten een bron op zichzelf. De herkomst en ouderdom van een munt kan soms worden bepaald door vondsten met andere vondsten te vergelijken en door onbekende munten in een schatvondst te koppelen aan de datering van die vondst als geheel.

Munten kunnen echter ook om een heel andere reden zijn gebruikt. Bijvoorbeeld als offer, zoals de grote hoeveelheid munten die is aangetroffen bij het tempelcom-

11 – schatvondst Wieuwerd 1866

plex van Empel.¹⁴ Of als sieraad, om rijkdom te tonen en als appeltje voor de dorst, zoals de schatvondst Wieuwerd (afb. 11) toont. Ook kunnen munten bijeengebracht zijn met als doel om ze om te smelten en het edelmetaal te hergebruiken, zoals de schatvondst *Coevorden 1991-I* toont.¹⁵ Al deze munten maken niet langer deel uit van het betalingsverkeer, maar ze vertegenwoordigen wel waarde. Dit hergebruik geeft het dateren van munten een extra dimensie mee omdat dit hergebruik in een heel ander tijdsgewricht kan hebben plaatsgevonden.

Muntvondsten vormen een bron die geïnterpreteerd moet worden. Zo stopte niet iedereen zijn geld in de grond. Vanaf de veertiende eeuw kon het vermogen bijvoorbeeld geïnvesteerd worden bij de dan in Nederland opkomende Italiaanse handelsbanken. Of in de publieke schuld van steden, een voorloper van overheidsobligaties. Investeren is veiliger en levert ook nog eens rendement op.

In de loop van de negentiende eeuw komen spaarbanken op. Niet langer hoeft de ‘kleine man’ zijn geld onder een losse plavuís in de keukenvloer te bewaren. Vanaf die tijd neemt het aantal schatvondsten sterk af. Tegenwoordig wordt chartaal geld – onze tastbare munten en bankbiljetten – steeds verder teruggedrongen ten voordele van digitale

geldvormen. Toch betekent dit vooralsnog niet het einde van het tastbare geld. Tot nu toe is digitaal geld namelijk eenzijdig van aard: het stroomt op salarisbetalingen na vrijwel uitsluitend van de particulier naar winkels. Digitaal geldverkeer tussen particulieren onderling is opvallend genoeg een nog vrijwel onontgonnen gebied. Het voor NUMIS positieve gevolg is dat schatvondsten – zij het mondjasmaat – nog steeds worden gevormd.

Voorbeelden van onderzoek

Een aantal onderzoeken van mensen uit de eerste groep passeert de revue. Bij vondsten blijkt het bepalen van de achtergronden (zoals: waar zijn ze voor gebruikt en door wie?) veel lastiger dan op het eerste gezicht wordt gedacht. Achter groepen munten kunnen verschillende mechanismen schuil gaan. Zo heeft Lucassen in het voorafgaand aan de Van Gelder-lezing gepresenteerde *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* beschreven dat munten geregeld verschillend zijn gebruikt door afzonderlijke sociale groepen.¹⁶ Mensen betaalden binnen hun groep vaak op de zelfde manier en hadden geregeld geen toegang tot betaalmiddelen van een andere groep. Dat betekent dat aan de hand van muntvondsten mogelijk meer uitspraken kunnen worden gedaan over de eigenaars of het regionale muntgebruik.

NUMIS is ook gebruikt bij een onderzoek naar de groei van een markteconomie in de Romeinse tijd in Noordwest Europa. Hierbij hebben Eltjo Buringh, Jan Luiten van Zanden en Maarten Bosker de economische ontwikkeling rond het jaar 200 onderzocht, waarbij zij zich hebben gericht op stroomgebieden van rivieren.¹⁷ Bij dit onderzoek bleek het nut van NUMIS als krachtig centraal systeem. In andere landen moesten gegevens worden verzameld uit versnipperd bereikbare archeologische rapporten.¹⁸ Vondsten van grote aantallen laagwaardige munten duiden op een

functionerende markteconomie waarbij andere vondsten langeafstandshandel aantonen. Een probleem was wel, dat sommige door de Romeinen bewoonde gebieden in Nederland vooralsnog amper vondsten opleveren omdat er niet gegraven kan worden, zoals in het centrum van Utrecht waar slechts een klein deel van het castellum is onderzocht. Uit het onderzoek blijkt dat de verschillende riviersystemen een verschillende economische ontwikkeling doormaakten. Water was een belangrijke weg voor goederentransport en nederzettingen bij een rivier maakten een sterkere groei door. Vooral de Beneden-Rijn vormde een hoofdader en tevens een route naar Engeland. Urbanisatie en leger gingen voor zo'n 75% samen.¹⁹ De markteconomie vervaagde rond het midden van de derde eeuw, door het vertrek van de Romeinse troepen. Er bleven slechts een paar centra met lange-afstandshandel bestaan.

Roos van Oosten en Jaco Zuiderduijn onderzochten spaargedrag in de veertiende en vijftiende eeuw.²⁰ Zij registreerden regionale verschillen, veroorzaakt door continu toe- en afnemende beschikbaarheid van munten in circulatie. Zij tonen aan dat zuinigheid en spaarzin niet met de reformatie is gekomen, maar ook voordien al aanwezig was. Deze conclusies doen zij aan de hand van vondsten van spaarpotten. Van drie jaren – 1462, 1514 en 1563 – geven zij de in de belastingregisters van Edam vermelde totaalbedragen van in de huizen aanwezige munten. Het zou interessant zijn om deze waarden af te zetten tegen de bekende schatvondsten in deze periode.

De muntcirculatie in Engeland en Nederland rond het jaar 1500 wordt door Rombert Stapel onderzocht.²¹ Hij probeert regionale verschillen in arbeidsrelaties te reconstrueren. Om dit duidelijk te krijgen gebruikt hij daarbij de verspreiding van vooral munten van een dagloon of minder om de aanwezigheid van loonarbeid in kaart te brengen. Stapel merkt dat de dekking van vondsten in het Portable Antiquities Scheme van het Verenigd Koninkrijk fijnmaziger is dan die van NUMIS.

12 – schatvondst *Cothen 2011*

In 2010 heeft Joost Welten voor de Van Gelder-lezing onderzoek gedaan naar de muntcirculatie in de beide Limburg en tussen 1770 en 1839.²² Dit is een periode die in NUMIS helaas zwak is vertegenwoordigd omdat vooral munten tot het jaar 1600 zijn geregistreerd. Van jonger materiaal zijn met name schatvondsten opgenomen. Deze keuze is in het verleden gemaakt omdat er na 1600 meer archiefmateriaal voorhanden is en omdat het registreren van munten uit alle tijden een te zware belasting was voor de museummedewerkers. Dankzij de (voorlopig opgeschorte) aanmeldmogelijkheid op het internet was deze grens de laatste jaren aan het vervagen, waardoor een breder beeld van de geldomloop in Nederland zichtbaar begint te worden. Welten toonde de winst die deze uitbreiding kan hebben met de royale aanwezigheid van buitenlandse munten.

Conclusie

De onderzoeken tonen de meerwaarde van de registratie van gevonden munten in een centraal systeem. Een grote verscheidenheid aan opgravingsverslagen en tienduizenden meldingen van particulieren hebben een plaatsje gevonden in NUMIS. Informatie die op geen enkele andere manier bijeengebracht had kunnen worden. Bij het interpreteren van de gegevens is samenwerking tussen numismaten en de algemene onderzoekers nuttig of zelfs noodzakelijk.

Er is veel en goed gedocumenteerd vondstmateriaal nodig om zo goed mogelijke uitspraken te kunnen doen over een munt en onderzoek te doen via NUMIS. Door de aantallen geregistreerde munten beginnen zich langzaam maar zeker bepaalde patronen af te tekenen die kunnen duiden op eerder onbekende productieplaatsen van munten, tegenstellingen tussen arm en rijk, sociale groepen, woongebieden, handelsroutes, veranderende lokale geografische gesteldheid en nog veel meer. NUMIS is meer dan ooit een belangrijke bron geworden bij het onderzoeken van de geschiedenis van Nederland, en dan vooral voor de tijd waarin er geen geschreven bronnen voorhanden zijn en gevonden voorwerpen de weinige getuigenissen vormen.

13 – spreidingskaarten van sceattavondsten (continentaal runentype). Links 1984, midden 2003. Rechts:

Kenners

Het systeem is vanaf het prille begin gevuld door mensen met vergevorderde kennis over de numismatiek. Ook deze groep gebruikt NUMIS voor onderzoek. Net als bij de voorgaande groep gebruikers wordt een aantal onderzoeken en voorbeelden van de mogelijkheden van NUMIS getoond.

De afgelopen jaren zijn er in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* diverse artikelen verschenen van Michael Metcalf en Wybrand Op den Velde, over het spreidingsgebied, de productiecentra en de datering van sceatta's, zilveren munten die rond het jaar 700 in grote aantallen zijn gebruikt (afb. 12).²³ Aan de hand van vele muntvondsten is hier een duidelijk nieuw beeld ontstaan. Afb. 13 toont een kaart uit 1984 en dezelfde kaart maar dan 30 jaar later. De invloed van vondstregistraties is duidelijk zichtbaar. NUMIS vertelt altijd slechts een deel van het verhaal. Zoals altijd tonen munten waar mensen zich ophielden. Zonder mensen geen munten. Tegelijkertijd is het mogelijk dat niet iedereen munten bezat. Dankzij vondstregistraties krijgt u zo een inkijkje in welvarend Nederland rond het jaar 700. De kust en het terpengebied zijn rijk aan vondsten, naast het rivierengebied met Rijn en – in mindere mate – de Maas.

Verrassend aanwezig zijn de kleine rivieren ten zuiden van 's-Hertogenbosch, zoals de Dommel. Deze kaart toont leefgebieden en handelsroutes en het zegt meer dan duizend woorden.

Peter Spufford heeft in 2006 de Van Gelder-lezing gehouden.²⁴ Hij is een van de grootste autoriteiten op het gebied van Middeleeuwse muntontwikkelingen en zijn publicaties – waaronder *Money and its use in medieval Europe* en *Power and*

vondsten van sceatta's volgens NUMIS

Profit – zouden als een bijbel op het nachtkastje moeten liggen van iedereen die Middeleeuwse munten onderzoekt.²⁵ Soms komen onderzoekers met conclusies die ze zelf mogelijk heel vernieuwend vinden, maar decennia terug al door Spufford waren opgetekend.

Spufford heeft de vondsten van Schotse munten onderzocht voor een artikel met als titel ‘Scottish Black Money in the Low Countries’, in de periode 1484-1506.²⁶ Hij kwam tot de conclusie dat deze munten niet in grote hoeveelheden in de Nederlanden hebben gecirculeerd. Het gebruik bleef vooral beperkt tot de havens waar de Schotse handelaren arriveerden en de Vlaamse regio waar zij hun wol brachten en hun goederen kochten. Vooral aan de Leie, Schelde en Dender. Gezien de gunstige koers in Schotland zelf, verwacht Spufford dat zij pas na 1482 in Vlaanderen terecht zijn gekomen. In Vlaanderen lijken zij vanaf 1484 te hebben gecirculeerd naast vier milt-stukken. De circulatieduur is onbekend, maar ook hier vertellen vondstregistraties een verhaal: zij worden wel gevonden in Middelburg en Arnhem, maar niet in Veere, dat vanaf 1506 het recht op de stapelmarkt had. Aan de hand van muntvondsten tekent zich dus het beeld af dat deze munten slechts zo’n 20 jaar in de Nederlanden zijn gebruikt.

Simon Coupland uit Engeland doet al vele jaren onderzoek naar de verspreiding en het gebruik van Karolingische munten. Hij schrijft daarover een bijdrage in de komende uitgave van het *British Numismatic Journal* en heeft hierover recent ook een artikel gepubliceerd in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*.²⁷ Hij put rijkelijk uit NUMIS en geeft aan de hand van de bekende munten en vondsten meer inzicht in de datering en toeschrijving van de Karolingische munten van Melle, op naam van Karel de Grote (768-814) en Karel de Kale (840-877). Hij concludeert dat schatvondsten met uitsluitend deniers en/of obolen van ‘een koning’ Karel en met METVLLLO op de keerzijde waarschijnlijk toegeschreven dienen te worden aan Karel de Kale.²⁸ Vondsten met munten van Karel de Grote tonen eer-

der een bredere spreiding in muntplaatsen. Daarnaast geeft hij aan dat losse vondsten met munten van Melle die buiten Poitou (de regio van de muntplaats) en met name buiten het West-Frankische koninkrijk zijn gevonden, eerder van Karel de Grote dan van Karel de Kale zijn.

Ook Fleur Kemmers is een bekende op het numismatisch onderzoeksgebied. Zij promoveerde een aantal jaar geleden op een studie naar Romeinse munten.²⁹ Daarbij concludeerde zij dat de muntbevoorrading van het Romeinse leger niet willekeurig plaatsvond. De levering van munten werd niet alleen beïnvloed door behoefte aan geld. Er werden specifieke partijen munten aangeleverd om de politieke situatie met een bepaalde ideologie te ondersteunen.

In 2013 heb ik zelf in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* een artikel gepubliceerd over de in Nederland gevonden munten uit de pre- en protohistorie.³⁰ Dat artikel is bedoeld als aanjager van zowel toekomstig onderzoek als het gebruik van NUMIS. Daarbij zijn de vondsten tot het einde van de regeringsperiode van keizer Augustus bestudeerd. De oudste met zekerheid in Nederlandse bodem gevonden munten dateren uit de vierde eeuw voor onze jaartelling. (De oudste munten in NUMIS, uit Kamarina en gedateerd 425-405 BC, zijn eerder dit jaar in overleg met de melder van destijds ontmaskerd als niet in de Dordtse bodem gevonden munten.) In algemene lijnen is getoond dat ijzertijdmunten eerder voorkwamen in Noord-Brabant en Limburg en in het rivierengebied van midden-Nederland voornamelijk vanaf 54 BC zijn gebruikt. De IJzertijdmunten zijn tijdens de regeerperiode van Augustus al weer vrijwel verdwenen. Republikeinse munten arriveren met name vanaf het begin van het keizerrijk pas in Nederland. Zij zijn nog tot diep in eerste eeuw in gebruik. Opvallend is het verschil in verspreiding tussen IJzertijdmunten en munten uit de Romeinse Republiek. Dit duidt op andere gebruiksdoelen.

Patronen: Romeinse Tijd

In aansluiting op het laatste onderzoek is speciaal voor deze lezing NUMIS verder onder de loep genomen en worden enige overzichten getoond. Uit de Romeinse Tijd is een aantal kaarten (afb. 14 t/m 17) met vondstgroepen geproduceerd. Er beginnen zich interessante patronen af te tekenen. Afgebeeld zijn overzichtskaarten van alle Romeinse gouden, zilveren, verzilverde en onedele munten – van onder andere brons, koper en messing – opgenomen in NUMIS, op basis van de eerst mogelijke slagjaren verdeeld over de eerste vier eeuwen van onze jaartelling. Zo op het eerste gezicht zijn de verschillen klein. De limes, de Romeinse rijksgrens, is weergegeven in afb. 18. De kleuren van de vondsten variëren van licht naar donker, oftewel van vroeg naar laat in de eeuw. De kaarten tonen (samen met de grafieken van afb. 19) dat het zilvergeld min of meer tegelijk met de Romeinse legioenen verdwijnt.

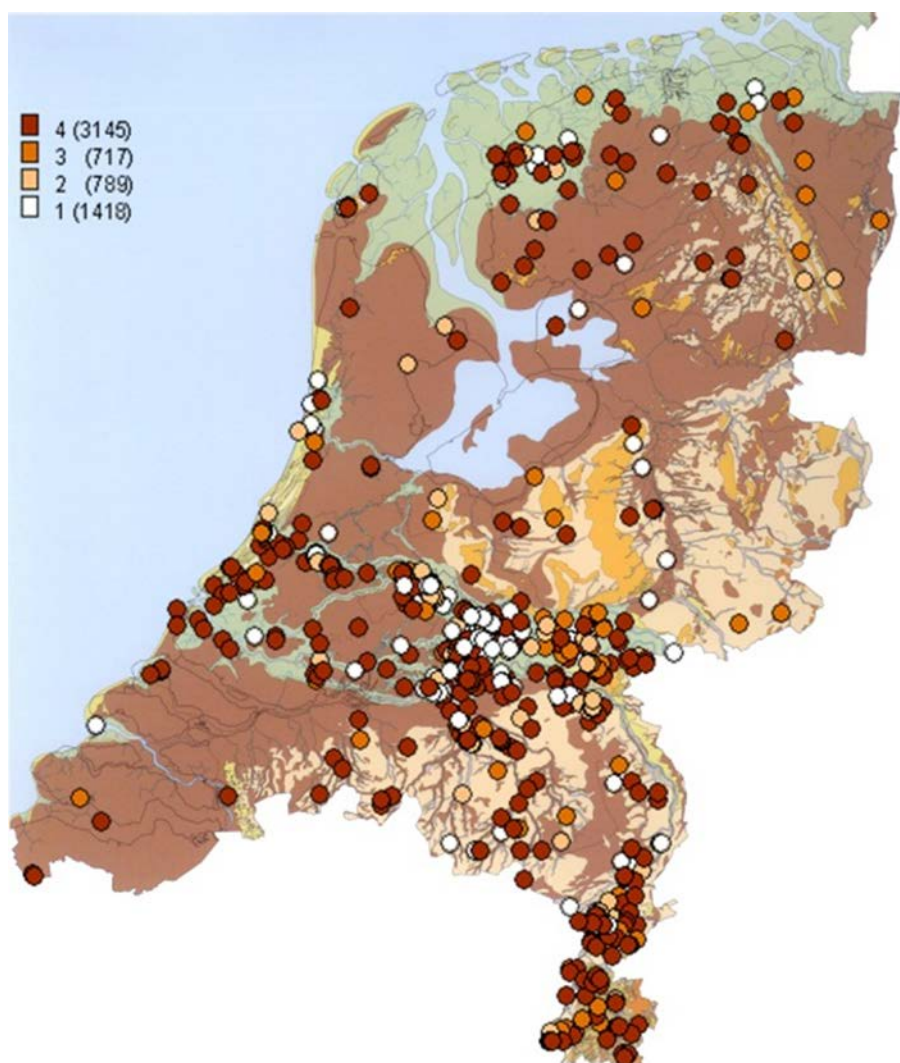
In de derde eeuw bestaat bijna driekwart van de als zilver geregistreerde munten uit antoniniani. De selectie uit NUMIS is gemaakt op basis van de in de records ingevulde metaalsoorten waarbij het mogelijk is dat diverse koperen exemplaren uit het einde van de eeuw ten onrechte als zilver zijn ingevoerd. Op dit vlak is nog nader onderzoek te doen. Duidelijk is het beeld voor de vierde eeuw. De zilvertoevoer stokt, terwijl het kopergeld duidelijk aanwezig blijft. De kuststrook blijft – samen met het rivierengebied van midden-Nederland, Limburg en Brabant – behoefte houden aan munten. Interessant zijn de vondsten langs de kust en IJssel naar het Noorden. Wij zien ten Noorden van de limes een tamelijk verlaten gebied met een kleinschalig woongebied in Drenthe en Groningen en een opvallend rijk terpengebied in het Noorden van Nederland. Dit duidt op handelscontacten die ook na de Romeinse tijd zijn blijven voortbestaan. Dit onderbouwt het eerder aangehaalde onderzoek van Buringh, Van Zanden en Bosker. In wezen zien wij hier het

begin van de ontwikkelingslijnen die aansluiten op de Vroege Middeleeuwen.

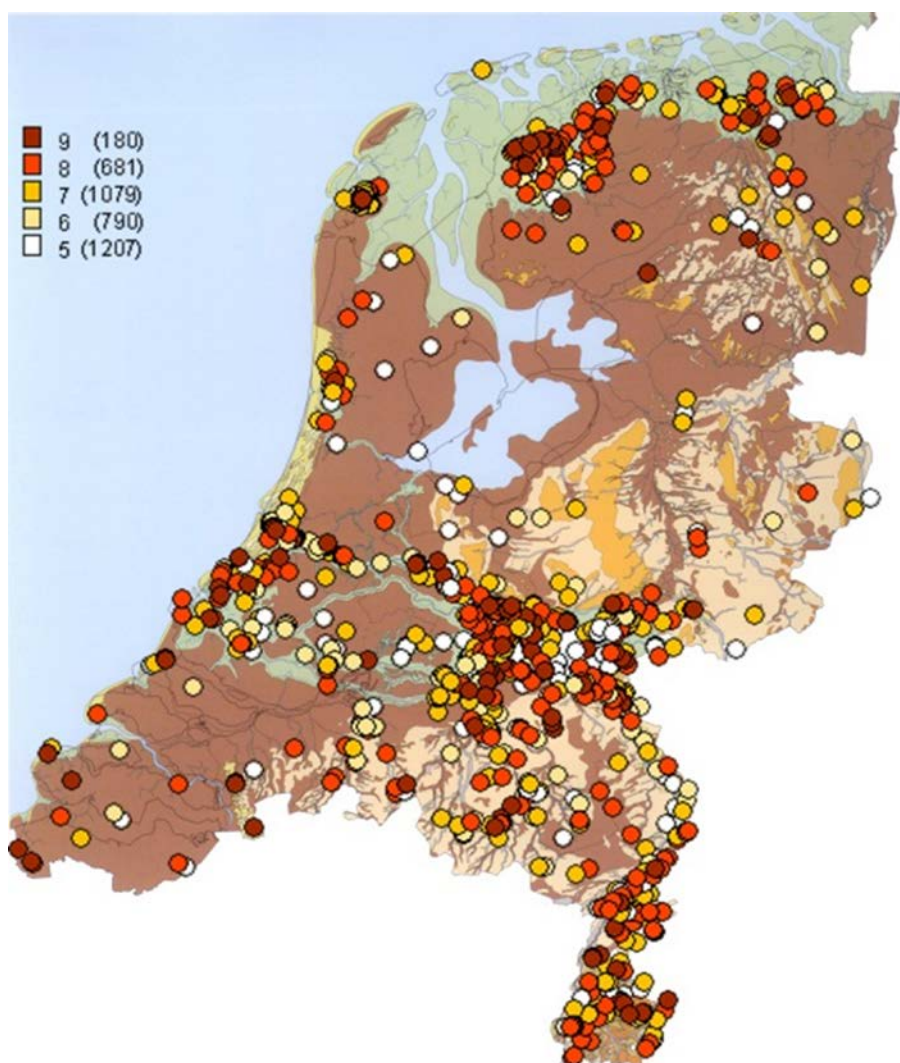
Patronen: Middeleeuwen

Ook in de Middeleeuwen worden patronen zichtbaar. Er is gekeken naar de periode 1250-1330. Van de 6.774 geregistreerde munten in NUMIS uit deze periode, komen er 3.758 uit Nederland en België en 3.016 uit Duitsland, Engeland en Frankrijk. Slechts 53 munten zijn uit een ander land afkomstig. Er werd in die tijd vrijwel uitsluitend met kleine zilveren penningen betaald. Rond 1250 neemt de productie van munten in de Nederlanden sterk toe. Het eerste goudgeld drong rond 1300 tot de Noordelijke Nederlanden door. De eerste decennia van de veertiende eeuw zorgen op numismatisch gebied voor nogal wat hoofdbreken omdat de penningen uit Holland veel zijn gekopieerd door een grote diversiteit aan muntheren, terwijl geen herkenbare nieuwe typen zijn geslagen. Het ziet er naar uit dat de bestaande munttypen in deze periode geïmmobiliseerd zijn doorgeslagen of zijn gekopieerd zonder de naam van de autoriteit te wijzigen. Dit zorgt voor dateringsproblemen. Bovendien is de datering van munten toch al vaak niet nader te specificeren dan de regeerperiode van een vorst. Het einde van de gekozen periode – 1330 – wordt gekenmerkt door de opkomst van het meer gedifferentieerde geldsysteem met groten en onderdelen.

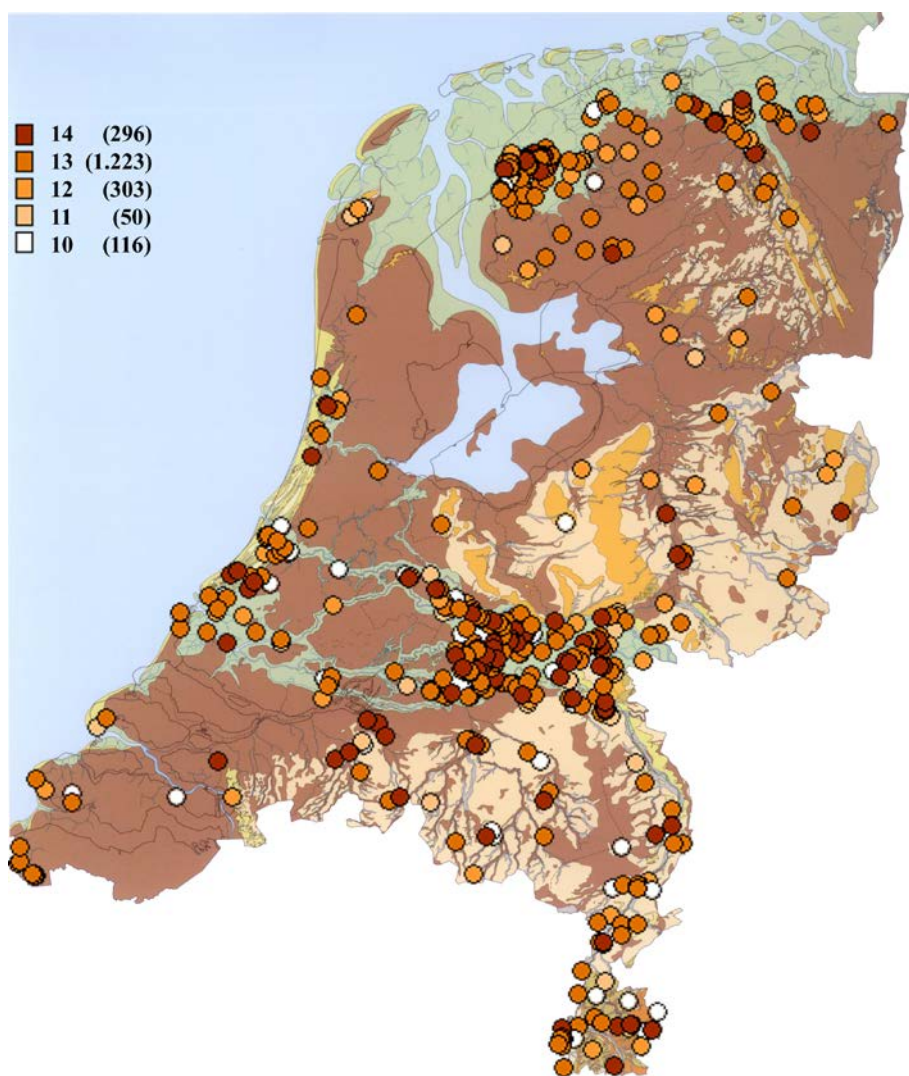
Afb. 20 toont de munten uit de periode 1250-1330 gesplitst over Duitse, Franse en Engelse herkomst. Bij nadere beschouwing worden bepaalde patronen zichtbaar, die interessant zijn om verder te onderzoeken. Veel munten van het tegenwoordige Verenigd Koninkrijk zijn aan de kust gevonden, waarbij opvallend genoeg Zeeland een leemte vormt, terwijl volgens een tweede kaart juist wel Franse

14a – vondsten van 6.069 Romeinse bronzen munten in de eerste eeuw.
 Periodes: 1 = (14)-41, 2 = 41-54, 3 = 54-68, 4 = 69-96

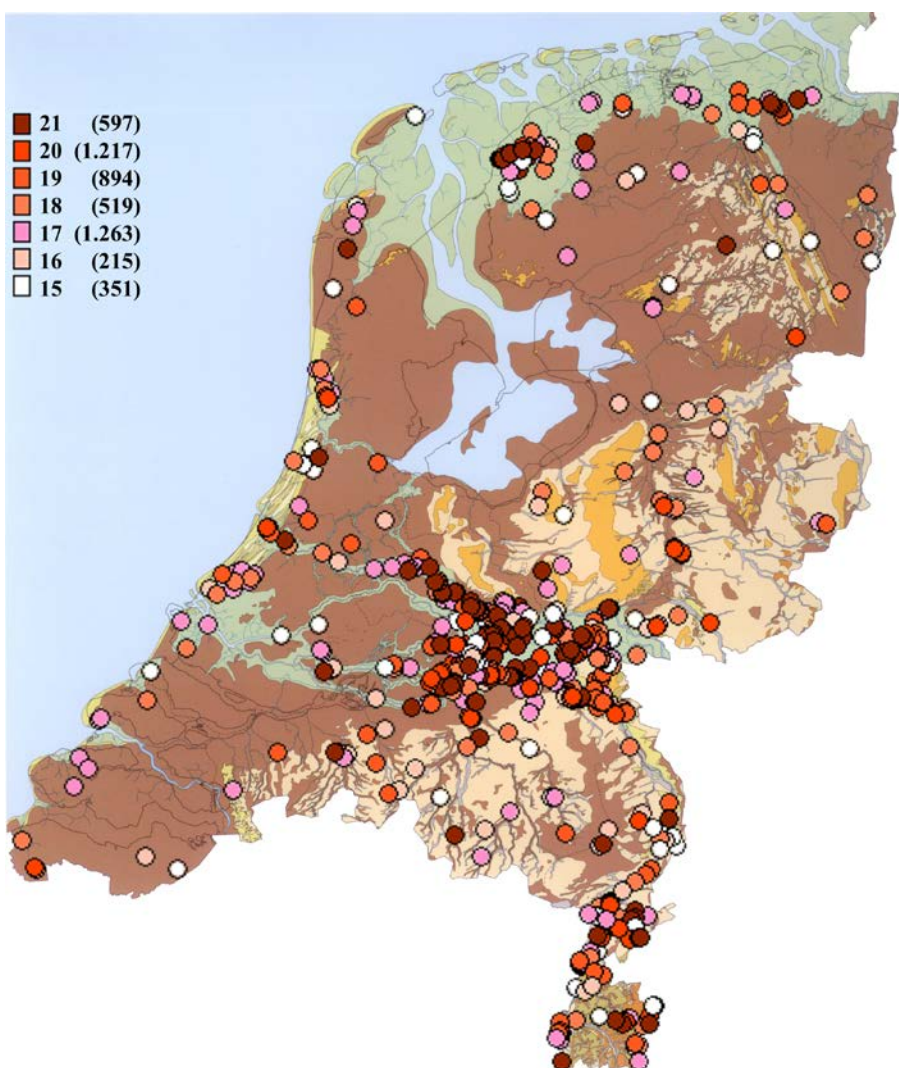

14b – vondsten van 3.937 Romeinse bronzen munten in de tweede eeuw.
 Periodes: 5 = 96-117, 6 = 117-138, 7 = 138-161, 8 = 161-180, 9 = 180-193

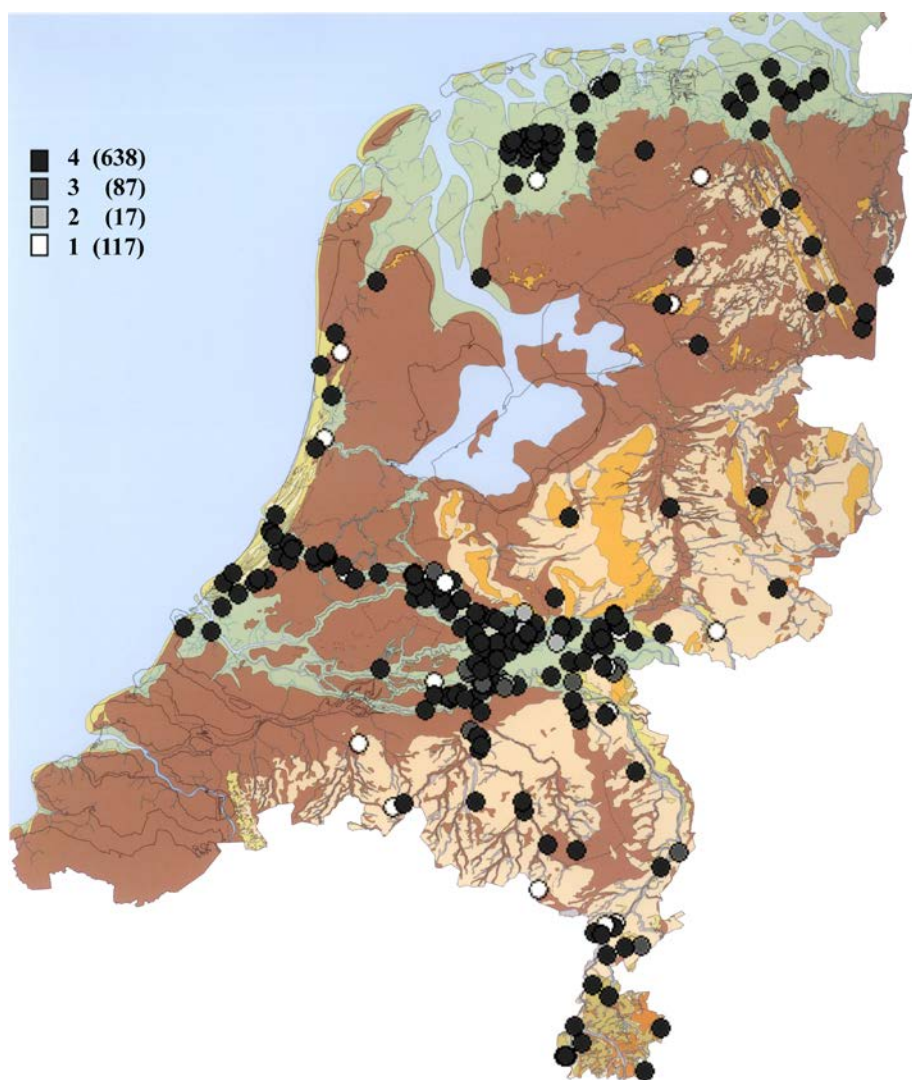

14c – vondsten van 1.988 Romeinse bronzen munten in de derde eeuw.

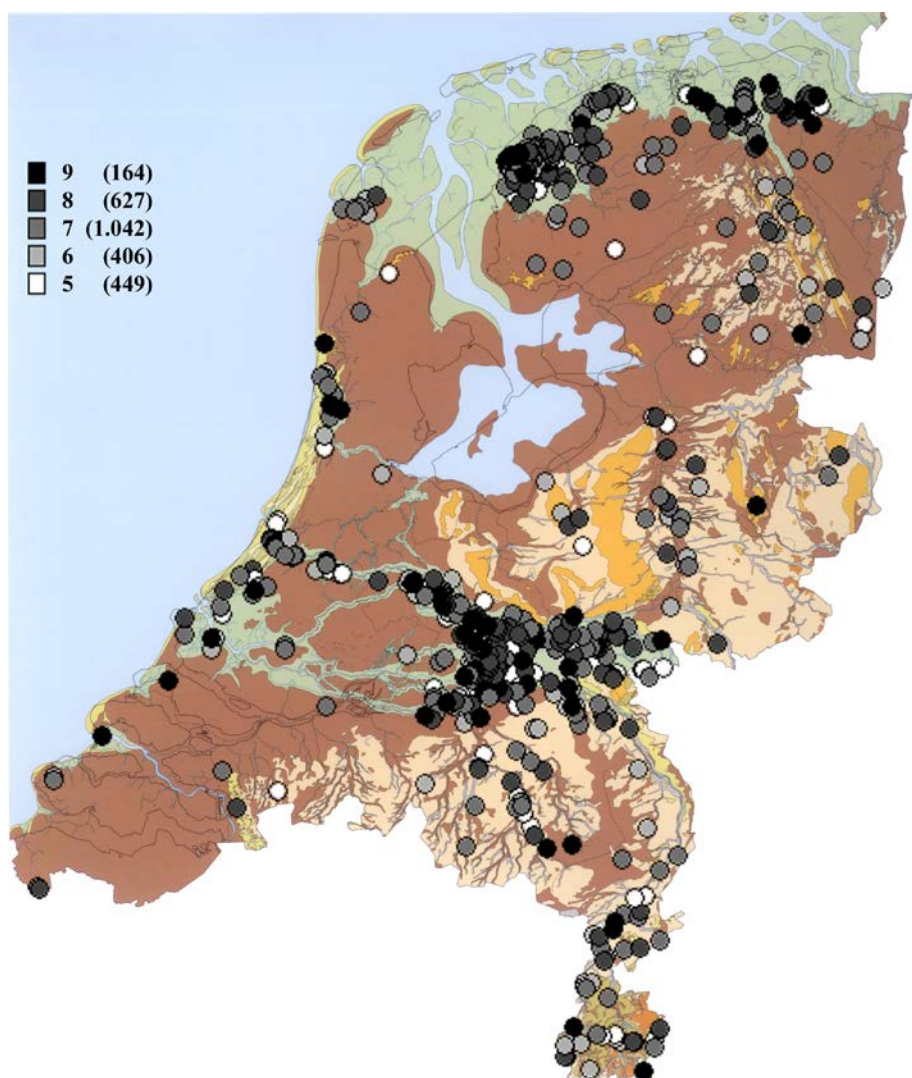
Periodes: 10 = 193-222, 11 = 222-238, 12 = 238-260, 13 = 260-275, 14 = 275-296

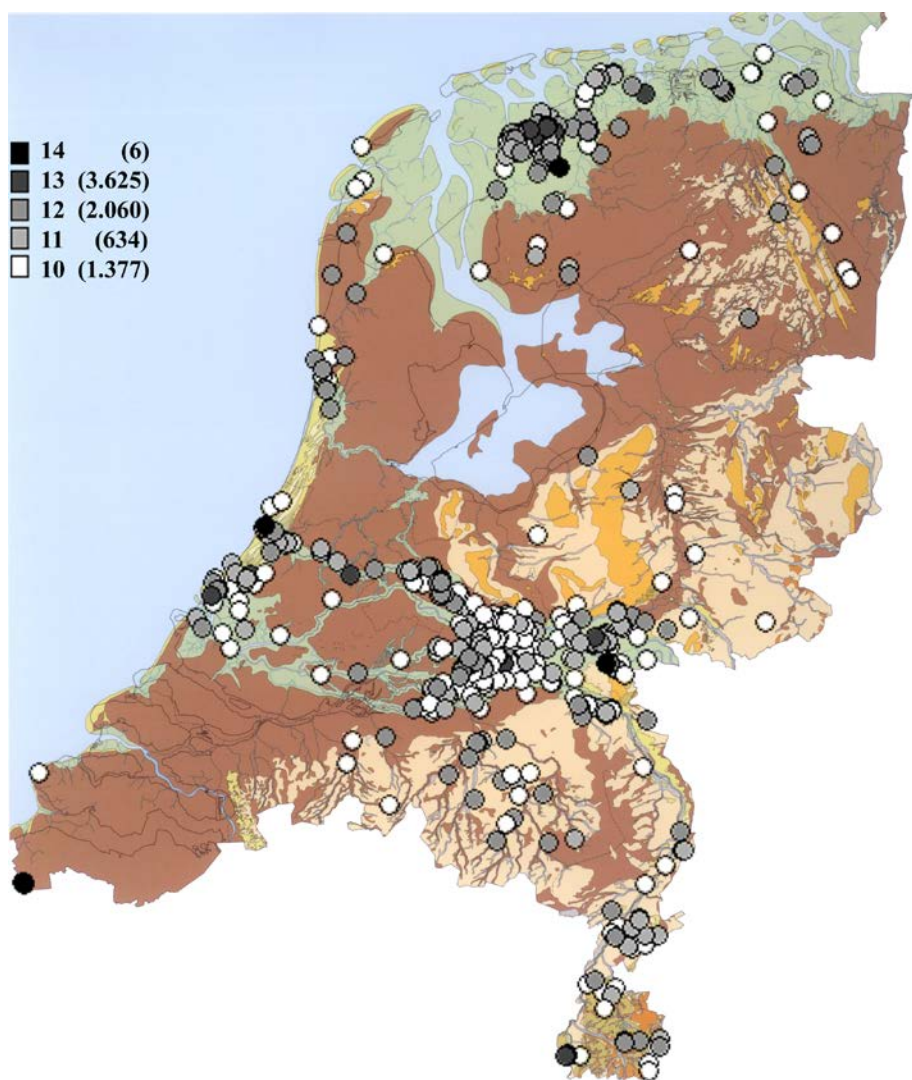
14d – vondsten van 5.056 Romeinse bronzen munten in de vierde eeuw.
 Periodes: 15 = 296-317, 16 = 317-330, 17 = 330-348, 18 = 348-364,
 19 = 364-378, 20 = 378-388 en 21 = 388-402

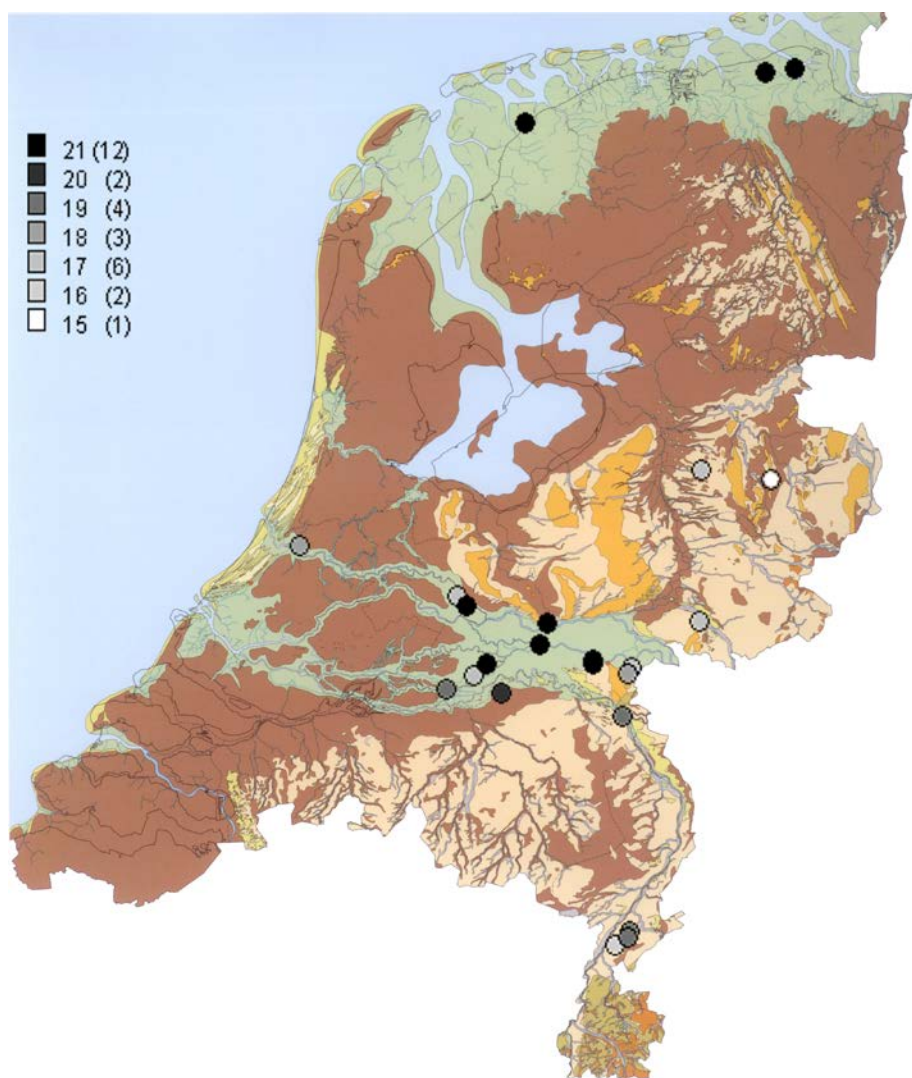
15a – vondsten van 859 Romeinse zilveren munten uit de eerste eeuw

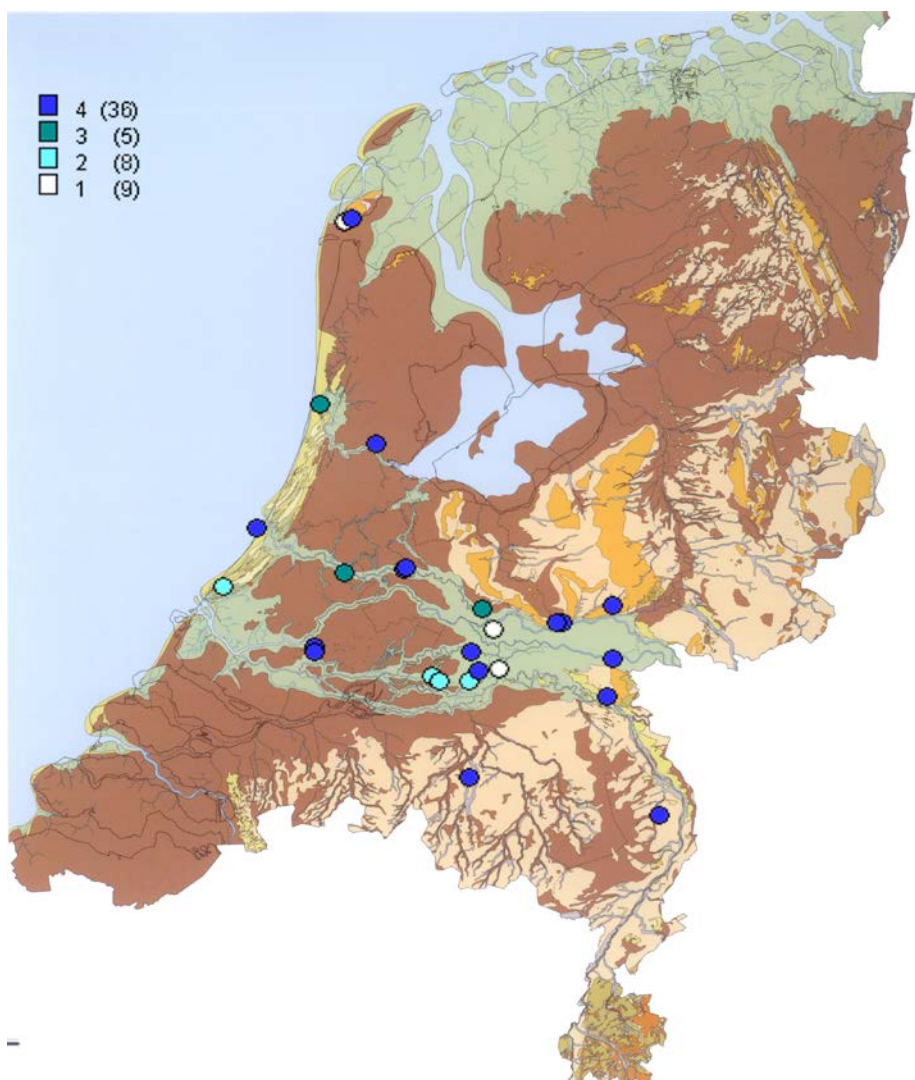
15b – vondsten van 2.688 Romeinse zilveren munten uit de tweede eeuw

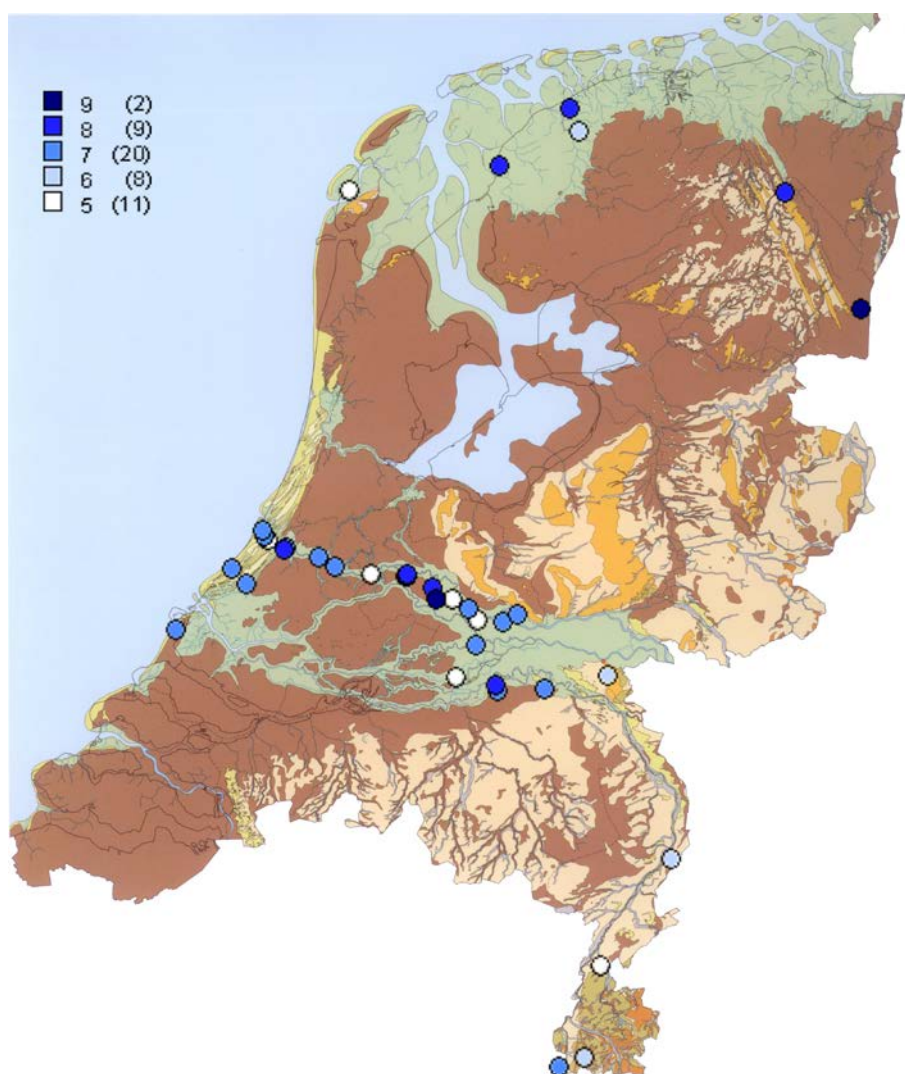
15c – vondsten van 7.702 Romeinse zilveren munten uit de derde eeuw

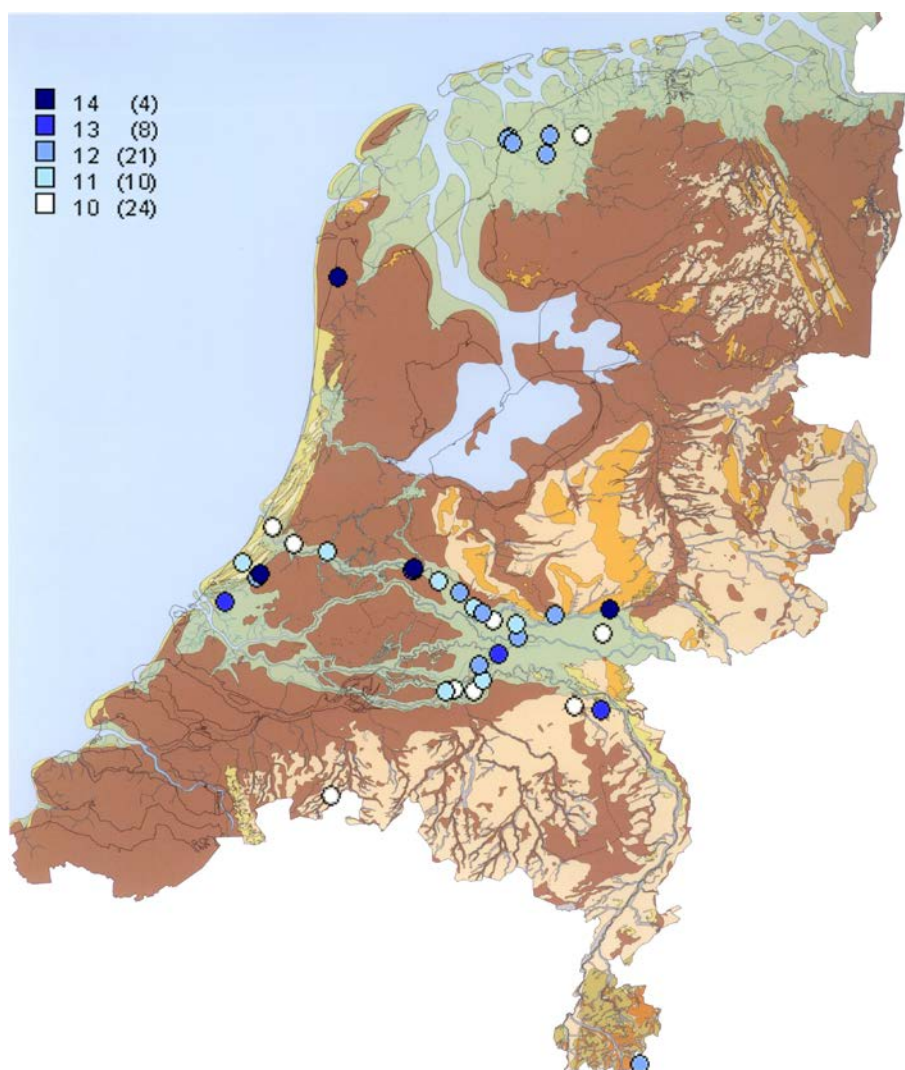
15d – vondsten van 30 Romeinse zilveren munten uit de vierde eeuw

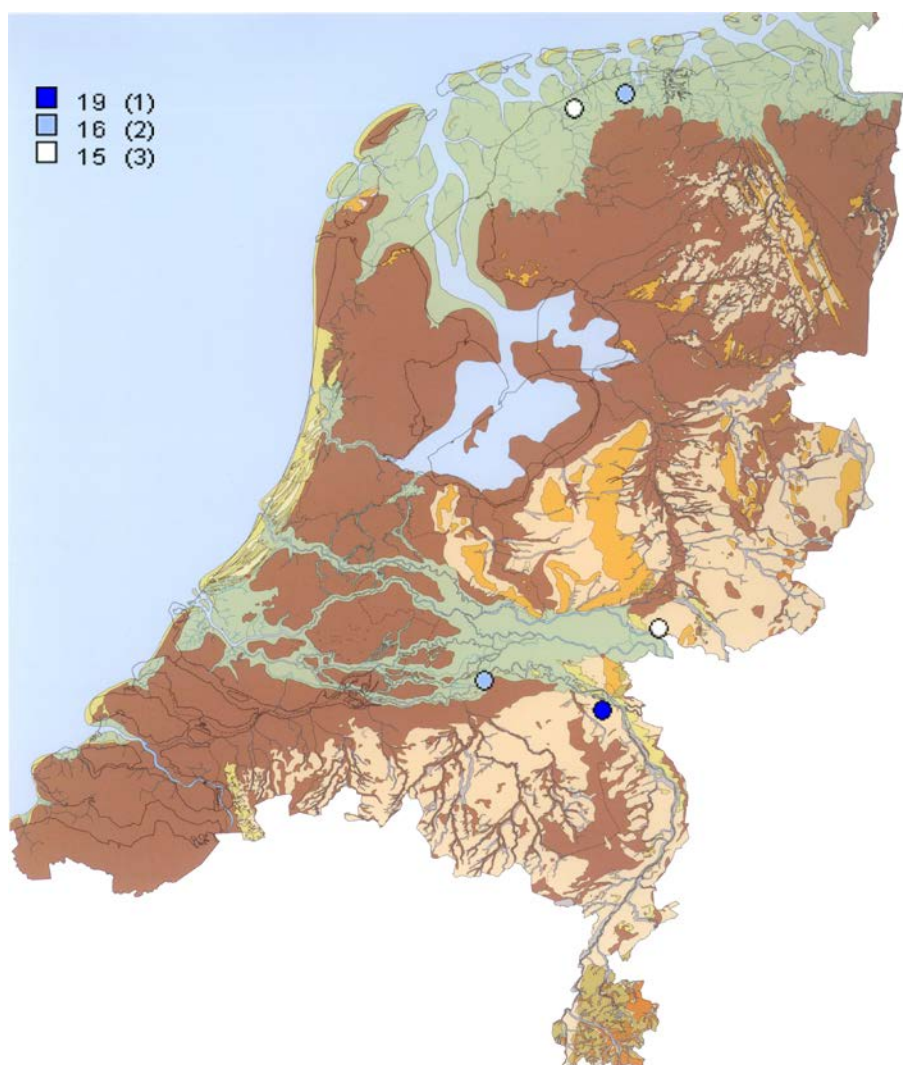
16a – vondsten van 58 Romeinse zilveren munten met onedele kern uit de eerste eeuw

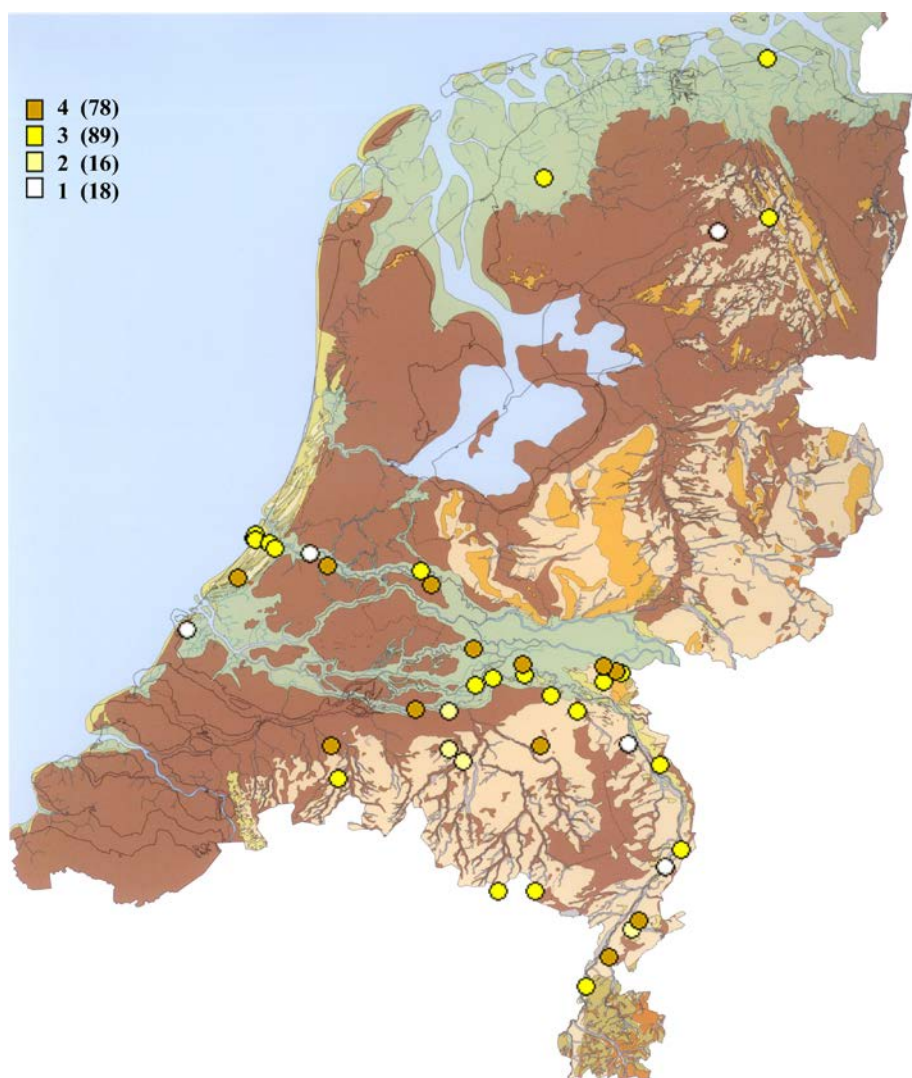
16b – vondsten van 50 Romeinse zilveren munten met onedele kern uit de tweede eeuw

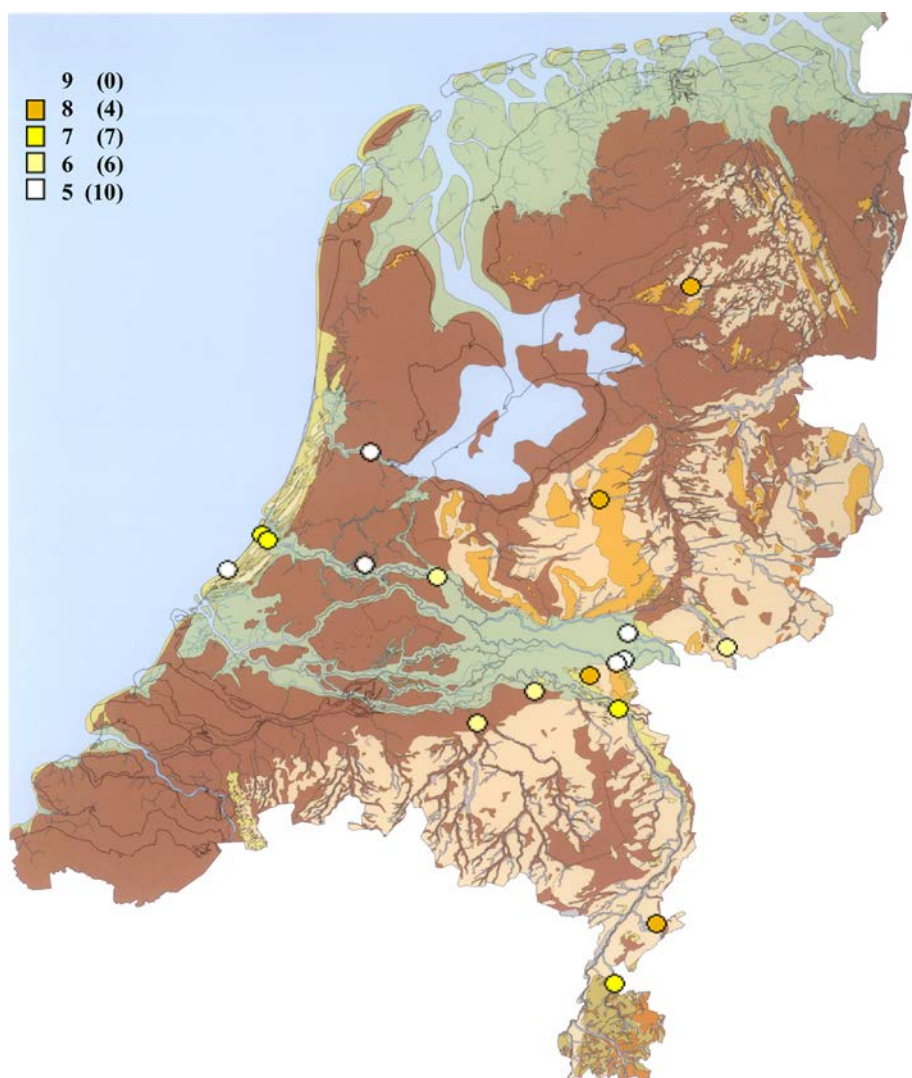
16c – vondsten van 67 Romeinse zilveren munten met onedele kern uit de derde eeuw

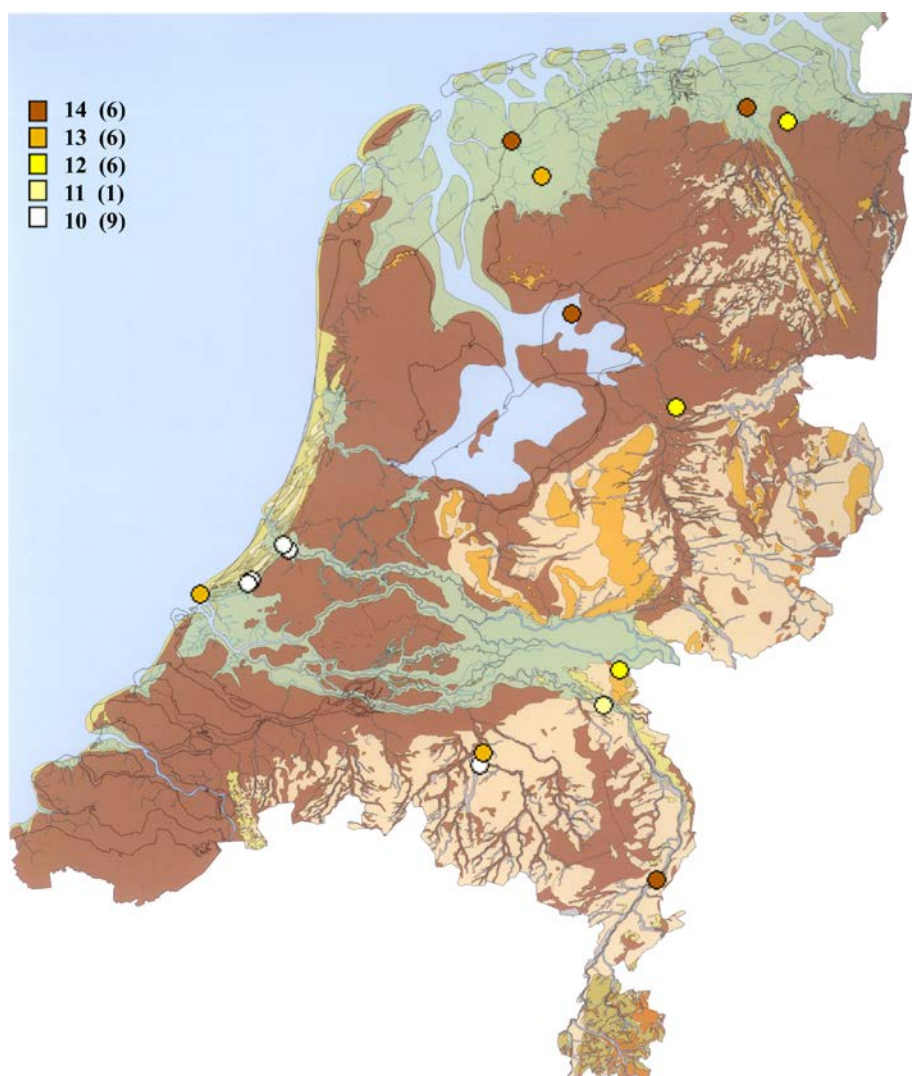
16d – vondsten van 6 Romeinse zilveren munten met onedele kern uit de vierde eeuw

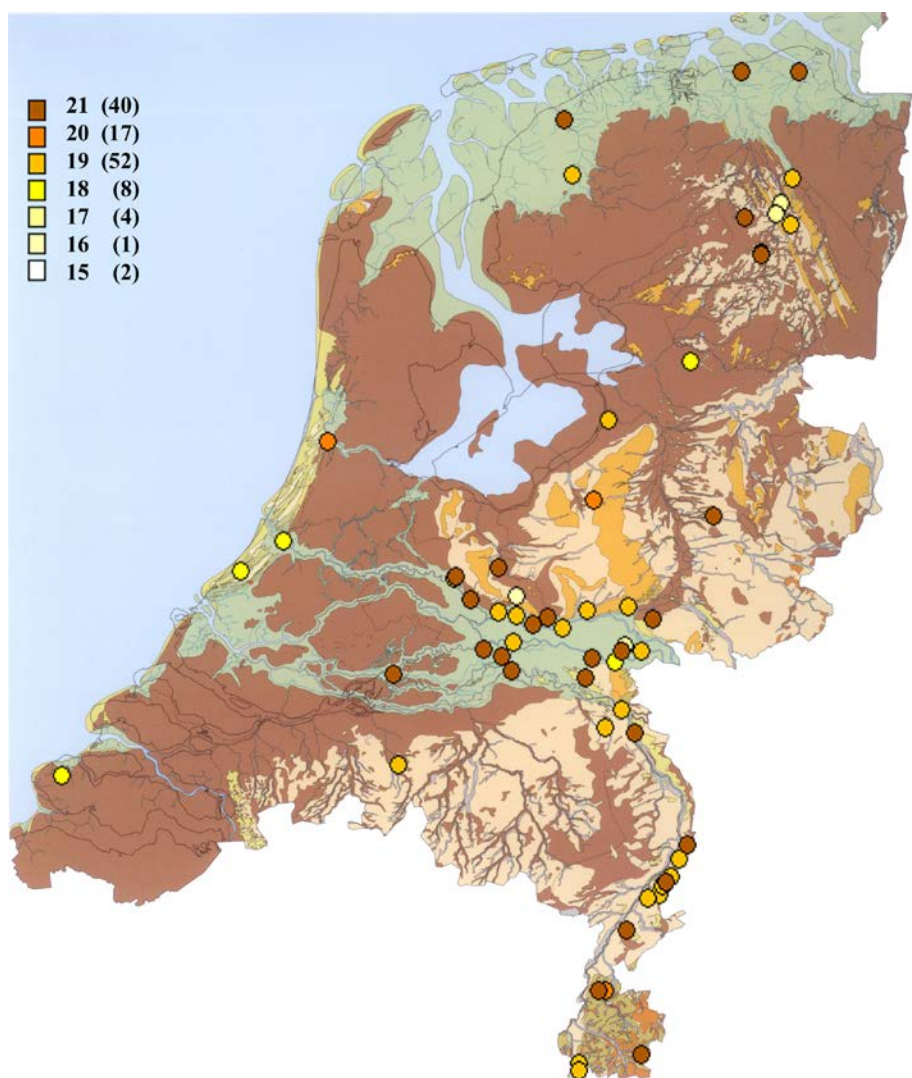

17a – vondsten van 201 Romeinse gouden munten uit de eerste eeuw

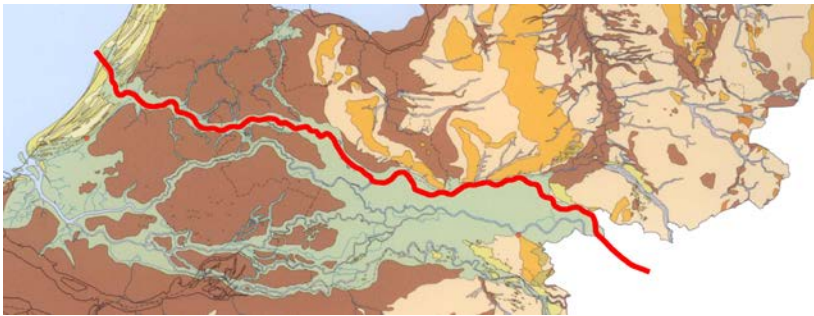

17b – vondsten van 27 Romeinse gouden munten uit de tweede eeuw

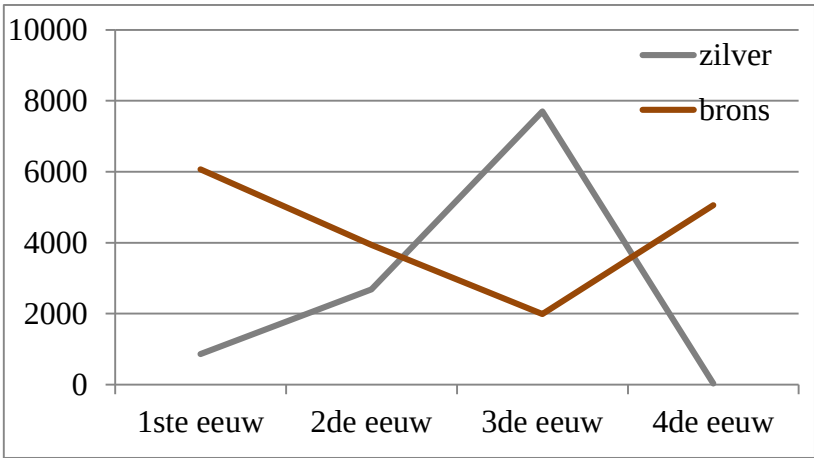
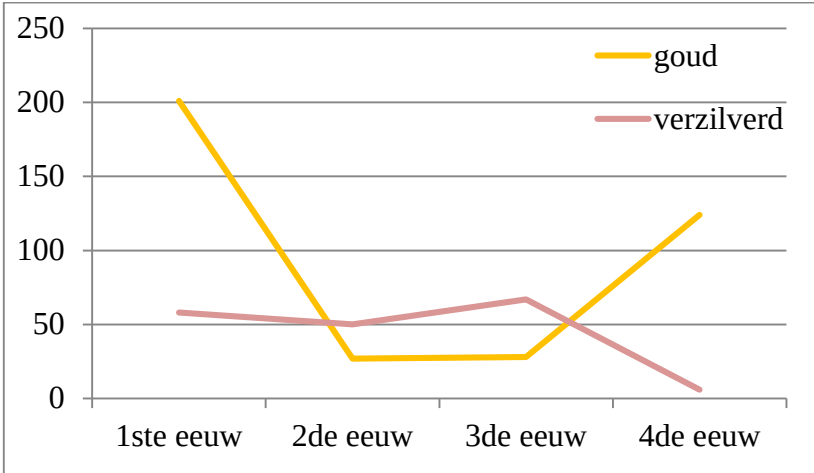

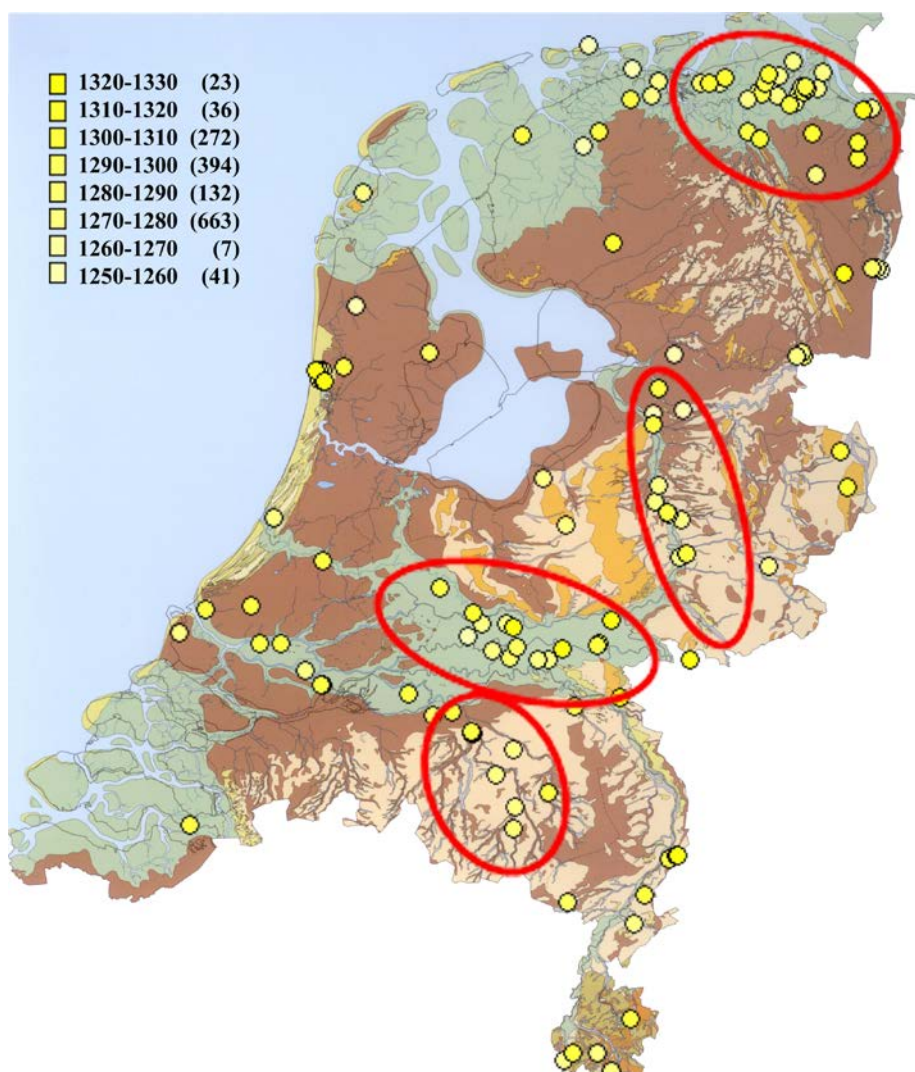
17d – vondsten van 124 Romeinse gouden munten uit de vierde eeuw

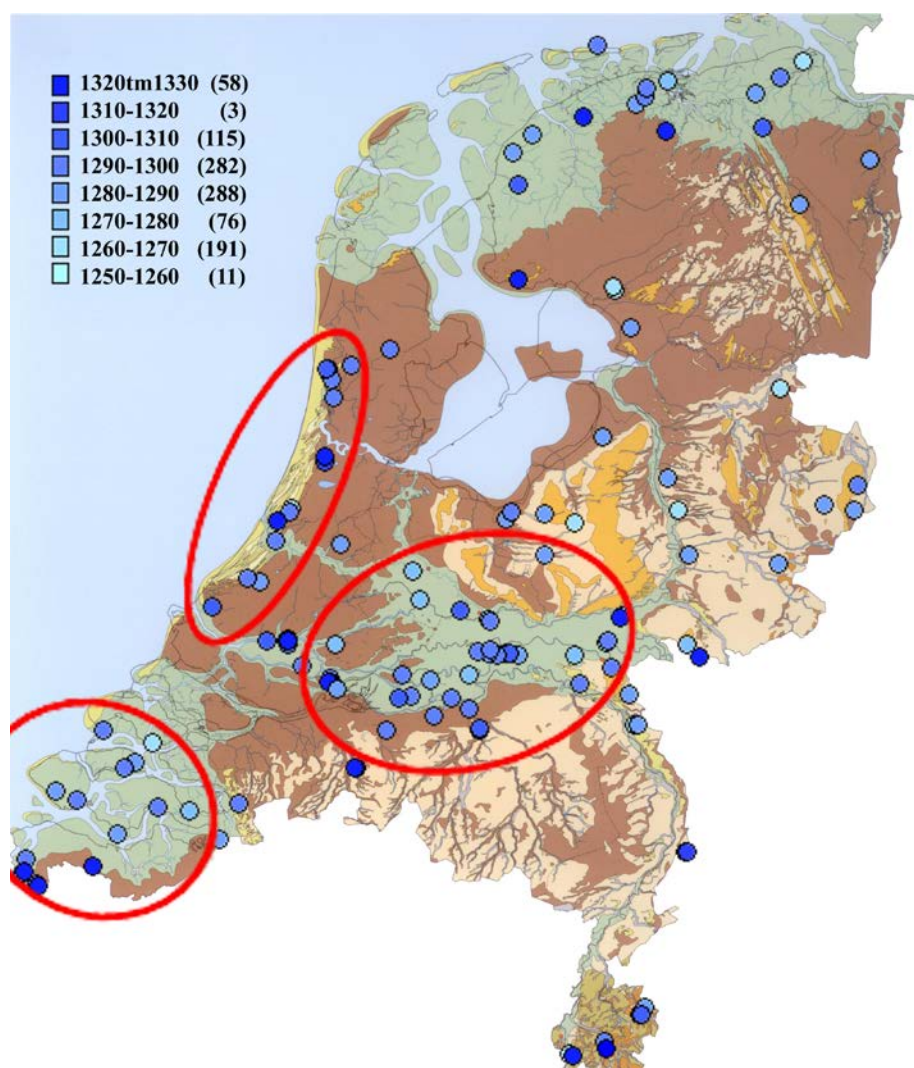
18 – loop van de Romeinse limes in Nederland

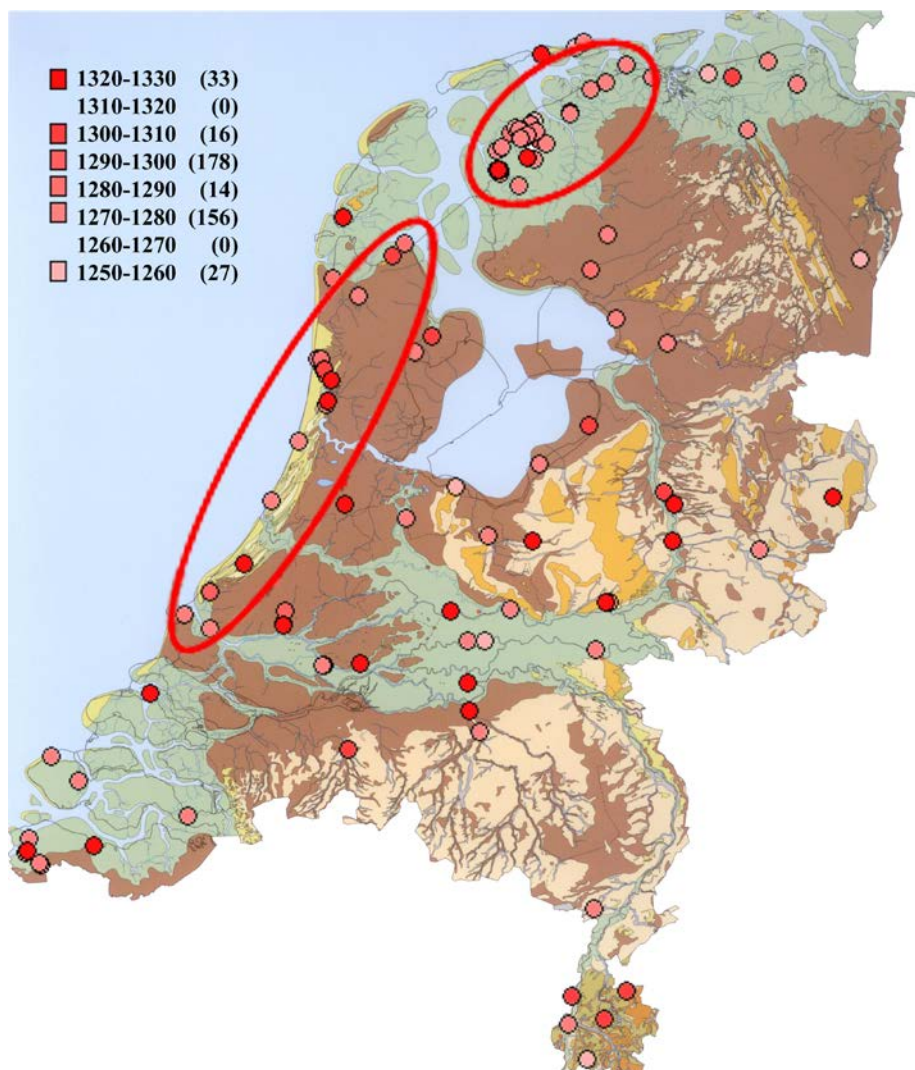

19 – overzicht van de vier groepen per eeuw

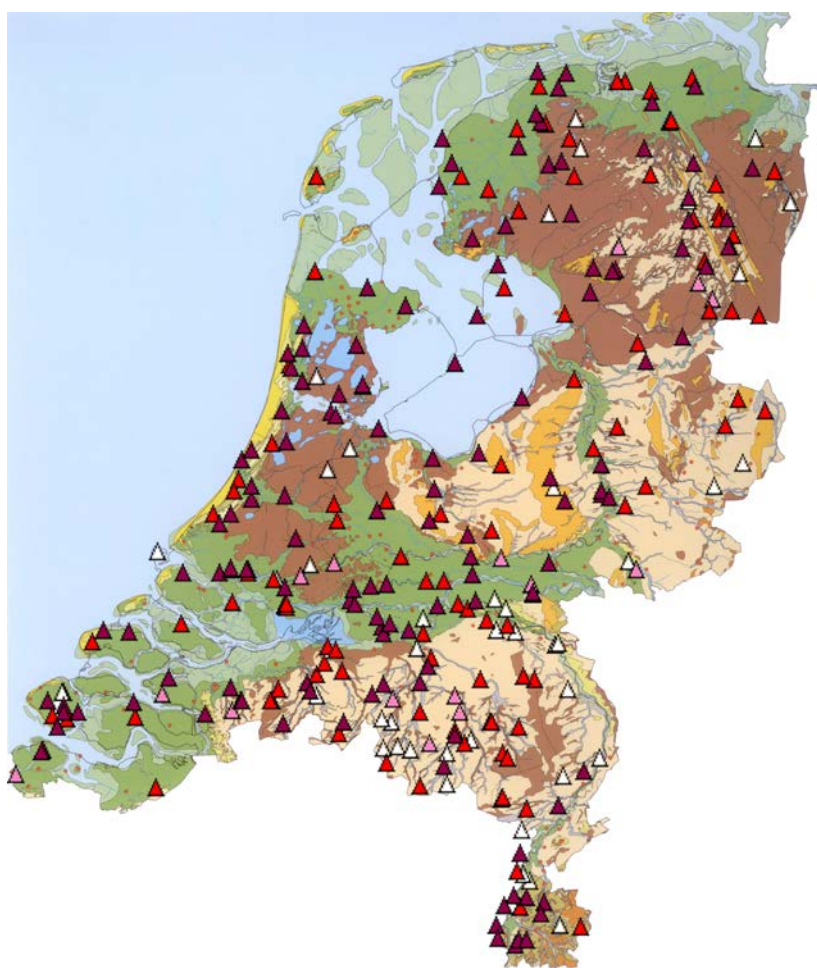

20a – vondsten van 1.568 Duitse munten uit de periode 1250-1330

20c – vondsten van 424 Engelse munten uit de periode 1250-1330

21 – schatvondsten uit de Tachtigjarige Oorlog

- ▲ 1555-1581
- ▲ 1581-1609
- ▲ 1609-1621
- △ 1621-1648

munten daar voorkomen. En een derde kaart toont bij de Duitse munten, dat Nederland vooral een doorvoerland lijkt te zijn, met de grote rivieren en de IJssel als favoriet. Ook is er een opvallende vondstconcentratie in Groningen. Hier ligt nog vele jaren onderzoek in het verschiet.

Patronen: Vroegmoderne Tijd

Afb. 21 toont de schatvondsten uit de Tachtigjarige Oorlog in vier stappen, van donker naar licht. Hierbij is bewust de oudste periode iets opgerekt naar 1555. Het blijft uiteraard minder goed voorspelbaar hoelang een munt na productie nog in gebruik bleef. Een periode van honderd jaar is niet uitgesloten, zeker bij gouden exemplaren.

Bijna een kwart van alle schatvondsten in NUMIS – 369 van de 1572 oftewel 23,5% – is te plaatsen in de periode 1555-1648. Omdat er een sterk verband lijkt te bestaan tussen de vondsten en de oorlogshandelingen, zou een groot deel van de driehoekjes kunnen passen in routes waarlangs de legers marcheerden en locaties waar werd gevochten. Het gaat te ver voor het huidige onderzoek, maar het lijkt mij uitermate interessant om dit verder te toetsen en nadere uitspraken te kunnen doen over zowel krijgsverrichtingen als redenen om munten te verbergen.

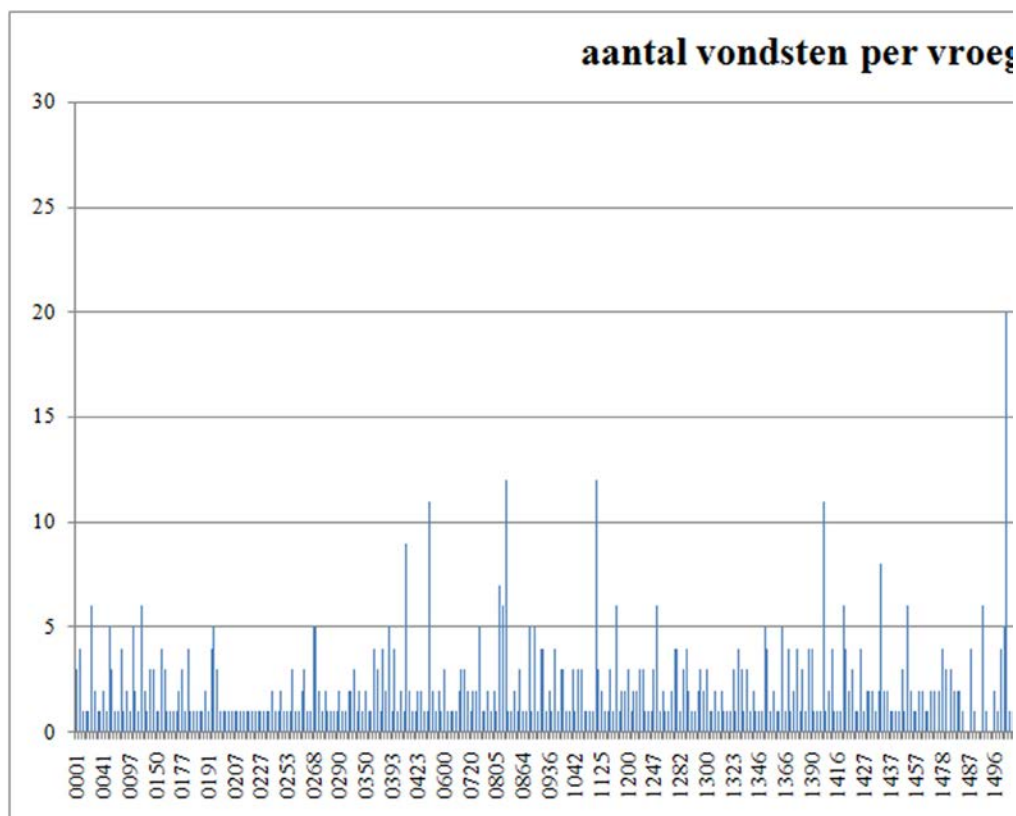
Als altijd zijn er mogelijk verstorende factoren. In Naarden hebben de Spanjaarden in 1572 bijvoorbeeld een waar bloedbad aangericht en vrijwel alle inwoners vermoord. In NUMIS blijkt deze gruwelijke gebeurtenis uit geen enkele schatvondst en sterker nog: er is uit deze tijd zelfs geen enkele zestiende-eeuwse munt opgeraapt. De Spanjaarden hebben geplunderd en daarna is de stad in brand gestoken. Alle niet in de grond verborgen munten zouden gesmolten kunnen zijn. Maar waar is de rest? Er is sprake van stedelijke bebouwing, waar vrijwel geen spade de grond in gaat. Verklaart dit de leegte? En is hier een parallel te trekken naar andere steden? Dan is er vast nog veel, heel veel edelmetaal in het bodemarchief aanwezig.

Patronen: vondstvorming aangejaagd door onrust

Afb. 7 toont de schatvondsten in NUMIS, onderverdeeld naar jaar van registreren. Afb. 22 toont de zelfde schat-

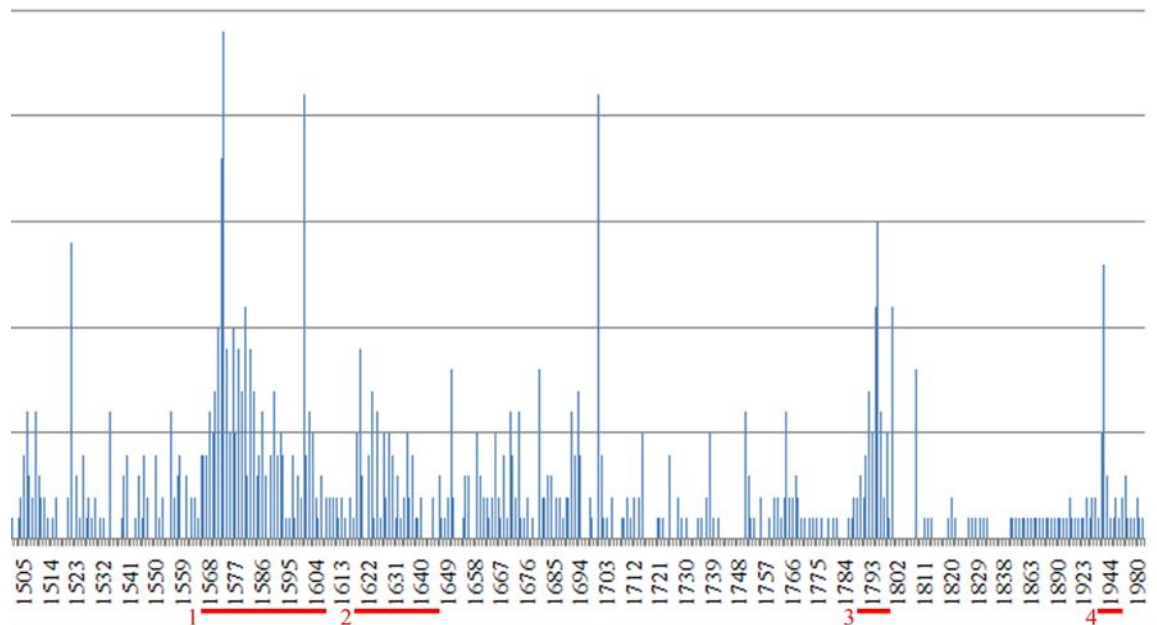
vondsten, maar nu verdeeld naar het eerst mogelijke jaar van verbergen. Tussen 1475 en 1840 bevatten de jaartallen op de x-as geen hiaten, eerder en later zijn alleen jaren opgenomen waarvan vondsten bekend zijn.

De redenen waarom munten in de bodem liggen, zijn divers en in hoofdlijnen te verdelen in bewust en onbewust verborgen munten. Eeuwenlang was de bodem een van de weinige plaatsen waar munten relatief veilig waren voor diefstal en brand. Veel munten zullen geregeld enige tijd verborgen zijn geweest. Het merendeel is in de tijd zelf weer opgehaald. Een klein deel bleef in de grond achter. Bijvoorbeeld omdat de eigenaar moest vluchten voor oorlog of natuurramp, of omdat hij overleed of werd vermoord zonder zijn nabestaanden te kunnen vertellen waar de munten zijn verstoppt. Daarnaast kan het ook de intentie zijn geweest om de munten niet op te halen. Bijvoorbeeld bij een offer.

Naast deze hoofdlijnen van verberging zijn er ook belangrijke uitspraken te doen over de manier waarop de munten bijeen zijn gebracht. Deze uitspraken zijn van invloed op het onderzoek dat met de vondsten kan worden verricht. Zijn de munten over meerdere jaren moeizaam bij elkaar gespaard of juist een greep uit de actuele geldcirculatie? Of zijn zij niet als geld maar als sieraad of puur voor het edelmetaal bijeen gebracht? In het laatste geval komen ook niet langer geldige munten vaker voor, zoals de schatvondst *Coevorden 1991-1* toont.³¹ Er zijn tal van redenen waarom de munten in de grond worden aangetroffen, maar afb. 22 toont dat er eentje met stip bovenaan staat. Vooral in tijden van onrust – oorlogen, opstanden en dergelijke – blijken schatvondsten vaker in de bodem achter te blijven. Er zijn diverse pieken zichtbaar. Zo zien wij overduidelijk de invloed van de Opstand tegen het Spaanse gezag terug in

gst mogelijke jaar van verberging

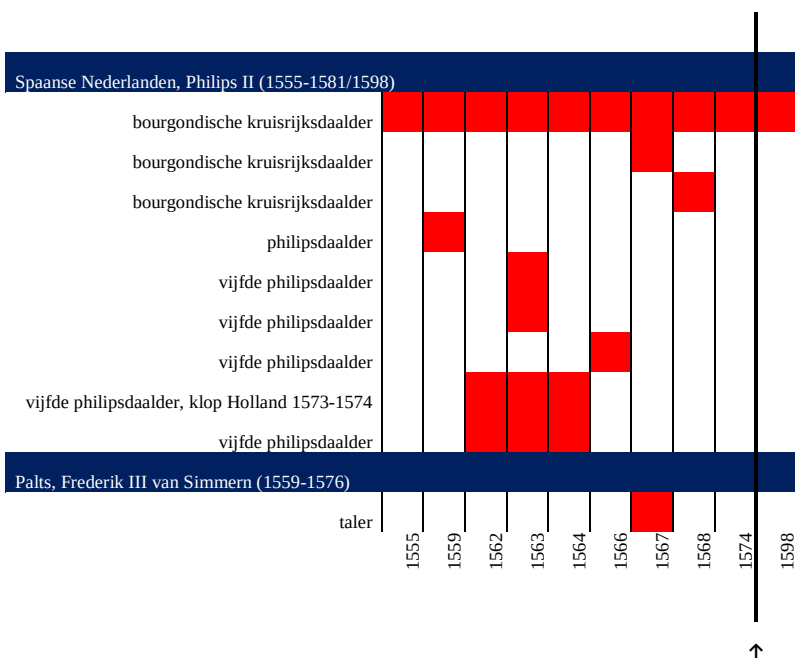
een massief blok aan schatvondsten (rode balken 1 en 2), met het Twaalfjarig Bestand als een duidelijk gat daartussenin. Vooral het eerste deel van de Tachtigjarige Oorlog blijkt levensgevaarlijk geweest te zijn. Twee andere duidelijke pieken zijn de Franse Revolutie (balk 3) en de Tweede Wereldoorlog (balk 4).

Dit overzicht duidt erop dat vondsten overwegend niet zijn opgehaald in tijden van onzekerheid. De dunne pieken bij de ronde jaren 1500, 1600 en 1700 worden gevormd door ruis. Niet alle muntvondsten zijn even goed dateerbaar en alle vondsten die in een eeuw zijn geplaatst vormen nu een piek op basis van het vroegst mogelijke jaar van verbergen, de terminus post quem of tpq. Met andere woorden: iedere schatvondst heeft zijn eigen dynamiek, maar deze grafiek toont dat schatvondsten over het algemeen niet zijn opgehaald omdat de eigenaar dit simpelweg niet meer kon.

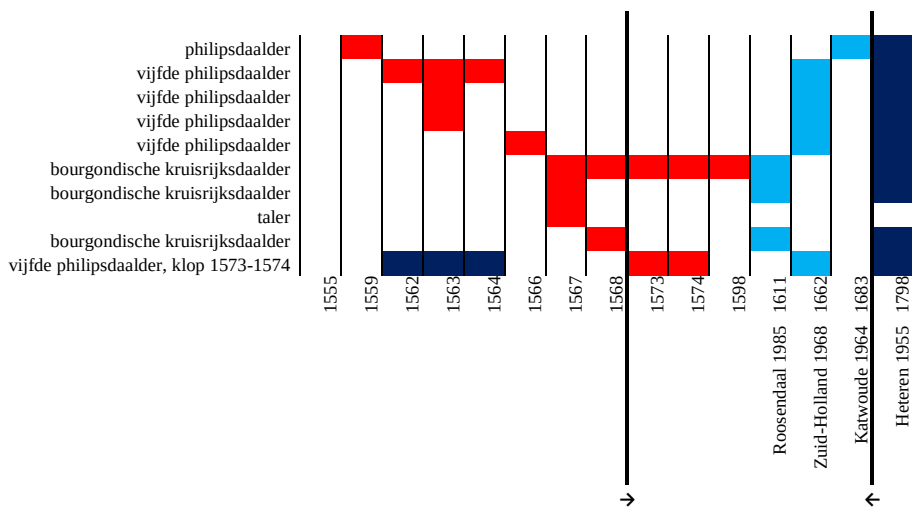
Bij het interpreteren van vondsten moeten wij rekening houden met verstorende mechanismen. Zo is er in sommige periodes bijvoorbeeld weinig aangemunt. Zoals in de eerste decennia van de negentiende eeuw. De munten uit de tijd van de Republiek waren nog volop in omloop en dit houdt in, dat een schatvondst met het jaar 1795 als terminus post quem, wel degelijk twintig jaar later verborgen kan zijn. Daarom is het nuttig om van iedere vondst het eerst - en laatst mogelijke verbergingsjaar (de terminus ante quem of taq) te bepalen. Dit dwingt de onderzoeker om naast de lokale factoren ook rekening te houden met het grotere geheel. Vervolgens kan binnen deze twee jaartallen het meest plausibele jaar van verberging worden aangeduid.

De kwaliteit van de registraties

De data uit NUMIS zijn niet zonder slag of stoot te gebruiken in onderzoek. Om dit duidelijk te maken is de schatvondst *Alkmaar 1990* als voorbeeld genomen. De vondst bestaat uit tien munten, zie afb. 23. Op een taler van Frederik III van Simmern (1559-1576) van de Palts na, komen

23 – schatvondst *Alkmaar 1990* volgens NUMIS³²

57

24 – schatvondst *Alkmaar 1990* herzien

25 – klop Holland (1573-1574)³³

alle munten uit de Spaanse Nederlanden van Philips II (1555-1581/1598). De rode balken tonen de datering van de afzonderlijke munten. De bovenste munt kon niet goed beschreven worden, waardoor de datering niet verder is aangescherpt dan de regeringsperiode van Philips II. Volgens de beschikbare publicaties is de vondst waarschijnlijk in 1574 verborgen, de reden voor deze aanname wordt niet gegeven.

Zo op het eerste gezicht lijkt er weinig op de beschrijving af te dingen, maar recent werden in NUMIS twee schatvondsten aangetroffen waarbij de eerst mogelijke verbergingsdatum onjuist was vastgesteld. Dit is een van die vondsten. Daarnaast moet de slecht gedateerde bourgondische kruisrijksdaalder uiteraard nauwkeuriger gedateerd worden, want dit munttype is pas sinds 1567 geslagen.

In afb. 24 zijn de munten opnieuw gesorteerd op ouderdom. De kruisrijksdaalder uit 1568 is volgens dit schema de jongste munt in de vondst, hierop was eerder de tpq bepaald. De onderste munt – een vijfde philipsdaalder – is geslagen in 1562, 1563 of 1564 (zie de donkerblauwe lijn). Deze munt draagt echter een later aangebrachte instempeling (klop). Deze is in de periode 1573-1574 aangebracht ter financiering van de oorlog tegen Spanje. Afb. 25 toont de bewuste klop: in dit geval het wapenschild van de provincie Holland in een gepareld ovaal. Munten met klop kregen een hogere waarde en wie een munt liet kloppen moest het verschil tussen de oude en nieuwe waarde bijbetalen. Deze munt was blijkbaar in 1573 nog in circulatie, dat is vijf jaar na vervaardiging van de jongste munt. Met andere woorden: het vroegst mogelijke moment dat de schat kan zijn verborgen moet worden verschoven naar 1573.

NUMIS toont dat de muntsoorten in deze vondst ook in andere schatvondsten voorkomen. Per soort is in lichtblauw het laatste voorkomen aangegeven. In donkerblauw is achteraan de schatvondst *Heteren 1955* (tpq 1798) geplaatst. Er zit een groot gat van 115 jaar tussen deze en de voorlaatste vondst met philipsdaalders en onderdelen en

waarschijnlijk zijn de munten in deze schat op een andere manier bij elkaar gekomen. Daarom wordt *Heteren 1955* buiten beschouwing gelaten.

Aan de hand van de vondsten in NUMIS kan het laatst mogelijke jaar van verberging ruwweg worden vastgesteld op 1683. Het bepalen van de taq is dus minder eenvoudig dan de tpq.

Afb. 24 toont de tpq en taq met een zwarte verticale balk en een pijl naar respectievelijk rechts en links. Het meest waarschijnlijke jaar van verberging ligt dus in de periode tussen deze balken. Het moment van verbergen was gesteld op 1574. Maar waar komt dit vandaan? Eerder is getoond dat tijden van onrust de meest waarschijnlijke momenten van verbergen markeren. Bovendien duidt het ontbreken van jongere munten uit de periode na 1573 erop dat de schat niet veel later is verborgen. De zeventiende eeuw is dus onwaarschijnlijk.

Zoals in afb. 22 is aangetoond kan het meest voor de hand liggende moment van verberging worden bepaald – uiteraard zoals altijd met een slag om de arm – aan de hand van het oorlogsverloop ter plekke. Waarom is 1574 gekozen als in het jaar daarvoor de stad door Don Frederik wordt belegerd? De belegering eindigt – en de Alkmaarse Victorie begint – toch echt in 1573. Dat is het meest waarschijnlijke verbergingsjaar. De munten zijn dan waarschijnlijk verborgen door een arme drommel die de belegering niet heeft overleefd.

De onderzoekers van voorwerpen uit het bodemarchief – vondsten – zijn over het algemeen geneigd om deze voorwerpen te koppelen aan belangrijke gebeurtenissen in die tijd. In een tijd zonder geschreven bronnen is dit verschijnsel te verklaren door een gebrek aan houvast. We weten simpelweg niet wat er is gebeurd en het is nu eenmaal veel verleidelijker om er grote, bekende namen aan te hangen. De werkelijkheid is mogelijk minder spannend. Het kan gewoon een persoon zijn geweest die aan het einde van

de 16de eeuw plotseling overleed door een hartinfarct en alleen nog wat oude munten in zijn sok had.

Om dit simpele voorbeeld te laten zien moesten de datering van de munten en de kloppingsgetal gecontroleerd worden. Om het laatste mogelijke verbergingsjaar te bepalen moesten bovendien de andere vondsten waarin deze munten voorkomen bestudeerd en soms opnieuw gedateerd worden. Hierbij bleek de schatvondst *Goudriaan 1976* niet in 1697 maar 1597 verborgen te zijn (het jaartal van een munt was verkeerd ingevuld) en bij *Brakel 1897* was de tpq om onduidelijke redenen op 1665 gesteld, terwijl dit 1608 moest zijn.

Uit deze vingeroefening blijkt dat NUMIS nog in niet alle gevallen geschikt is voor gebruikers zonder achtergrondkennis. En dat terwijl een onervaren onderzoeker de gegevens waarschijnlijk zonder slag of stoot zou hebben gebruikt. Een ander voorbeeld van wijzigende toeschrijvingen en dateringen staat in bijlage 2: de schatvondst *Culemborg 1755*.

Conclusie

Kenner zien over het algemeen de mogelijkheden van NUMIS wel. Zij zien dat het melden eindig is en door de grote hoeveelheid aan vindsters is het hebben van één centraal systeem de enig werkbare optie. Geregeld kwam de vraag: maar de Bank gaat toch wel door hè?

Ook kenner zijn gebaat bij structuur. Het blijkt dat de gemiddelde numismaat wel kennis heeft over een bepaalde muntsoort, periode of groep munten, maar vaak geen compleet overzicht heeft. En ook hij loopt hij aan tegen onvolledige beschrijvingen of een gebrek aan standaardisatie.

Nadat deze hindernissen zijn genomen ontvouwt NUMIS zich als een interessante dataset waaruit vele nieuwe conclusies kunnen worden getrokken.

Melders

De derde groep mensen bestaat voor het grootste deel uit metaaldetectorgebruikers. Zij hebben vooral baat bij duidelijkheid en rust.

Er zijn vele honderden metaaldetectorgebruikers in Nederland. Zij hebben zich soms verenigd, bijvoorbeeld via de vereniging De Detectoramateur, maar er zijn er ook legio die gewoon hun eigen gang gaan. Over het algemeen is het in Nederland toegestaan met een metaaldetector te lopen. Er zijn wel wat voorbehouden. Zo geldt op sommige locaties een zoekverbod en er mag bijvoorbeeld niet dieper worden gezocht dan de verstoorde bovenlaag van de grond – amper een spade diep.

Melders willen duidelijkheid tijdens het meldproces en een antwoord op de vraag wat ze hebben gevonden. Zij willen 's-nachts niet wakker liggen met onzekerheid over wat er met de melding gebeurt. Wie kan er bij welke data? Is de vindplaats afdoende afgeschermd tegen andere zoekers? Hoe zit het met de persoonsgegevens?

61

*'ik doe het nou all van jongs af aan en ben nou
een professionele zoeker*

*ik heb all zoo veel gevonden het licht bij mijn opa in
het buitenland ik weet gewoon zeker dat juli het af
pakken ... wat is er dan nog leuk aan een hobbie alls
je bijna niks van geschiedenis mag sparen ☺*

*wij doen all het werk en er staat bijna nooit iets tegen
over ☹☹*

*ps ik ... ben blij met mijn zilver schat van ferdinand uit
1500 tot 1550 in de beste staat 23 munten ☺☺ ik had
ze alleen niet schoon moeten maken met Cillit Bang
denk ik all het zwarten is er af ze zijn net nieuw maakt
dat uit? 🙌*

Brief

Tekenend voor de drempels die genomen moeten worden is een e-mail van een zoeker waarvan u in afb. 26 de details ziet. U ziet hier iemand die gezien de taalfouten misschien laaggeschoold is, maar dat doet er niet toe. In deze brief komen van boven naar beneden vier elementen aan bod.

1. Ik ben professioneel. En veel zoekers zijn in hun regio inderdaad goed op de hoogte van de lokale geschiedenis en de bodemvondsten.
2. Onzekerheid over de status van vondsten. Mag je ze houden of moet je ze inleveren?
3. Detectorzoekers zoeken interactie. Een pluim voor hun vondsten en vooral voor hun eerlijke bereidheid om aan te melden. Zij voelen zich betrokken en willen serieus genomen worden.
4. Onbekendheid met hoe te melden en hoe om te gaan met historisch waardevol materiaal.

Een grote groep zoekers uit alle lagen van de bevolking zit op een schat aan informatie. Alleen door met deze mensen in discussie te gaan en angels weg te halen kan de vondsten een roemloos einde bespaard blijven. Bovendien kan de melder van afb. 26 dan weer gerust gaan slapen zonder alles te hoeven verbergen in de linnenkast die hij blijkbaar de naam ‘mijn opa’ heeft gegeven.

En de uitsmijter van deze brief toont de gevolgen van een gebrek aan ondersteuning. Blijkbaar heeft hij een kleine schat gevonden met 23 Spaanse munten. Ze zijn onoordeelkundig gereinigd waardoor ze voor altijd veel van hun aantrekkelijkheid hebben verloren.

Informatie over het reinigen van munten was tot voor kort te vinden op de NUMIS-website.³⁴ Het is te hopen dat ook in de toekomstige structuur niet alleen wordt gekeken naar het binnenhalen van vondstgegevens, maar dat de vindsters desgewenst ook worden ondersteund in het voor de toekomst behouden van hun munten.

Wat het vinden betreft mag in Nederland de vinder van een schat zich slechts voor de helft eigenaar noemen. De andere helft komt de grondeigenaar toe. Uiteraard en helaas zijn er vinders die de grondeigenaar niet melden wat er is gevonden of zelfs hebben gezocht op locaties waar zoeken niet is toegestaan. Aan het begin van deze eeuw is onderzoek gedaan naar het gebruik van loden penningen in Nederland.³⁵ Een groot deel van de ruim 2.000 onderzochte penningen bleek te zijn gevonden in het kleine verdrinken Zeeuwse dorp Nieuwlande. Een klein aantal vinders bleek last te hebben van opvallend *selectief geheugenverlies* als het op vindplaatsen aankwam. Meldingen uit andere verdrinken plaatsen als Reimerswael kwamen er nauwelijks. Doorvragen haalde doorgaans niet veel uit, slechts een paar hielpen het onderzoek uiteindelijk verder, waaronder een hoogbejaarde man, die schoorvoetend toegaf dat een bepaald penninkje inderdaad uit Reimerswael afkomstig was.

Te veel materiaal?

In het verleden is bij het Penningkabinet wel geroepen dat meer contact en aandacht voor de vinders slechts resteert in een te grote toevloed van vondsten. Het is inderdaad waar dat er chronische achterstanden zijn bij de vondstregistraties. Dit betekent echter niet dat registratie zinloos is. Nu De Nederlandsche Bank NUMIS off-line heeft gehaald kan worden gewerkt aan het wegwerken van achterstanden, maar dat gaat ten koste van belangrijk nieuw vondstmateriaal. Hopelijk wordt er een structuur ontwikkeld waarbij de meldfaciliteit alle aandacht krijgt.

Veel zoekers voelen zich onbegrepen en genegeerd door een gebrek aan communicatie. Zij melden een of een paar munten en het is mijn ervaring dat zij in goede verstandhouding met het meldpunt genegen zijn om meer informatie en meer vondsten te delen. Daarom was in de laatste jaren van het Geldmuseum een digitaal meldformu-

lier ontwikkeld, waarmee de meldingen – voorzien van foto's – direct konden worden ingezien. Hiermee vervaagde als positief bijeffect ook de grens 'alles tot 1600, daarna alleen schatvondsten'. Het is van groot belang dat de communicatie tussen melders en de beheerder van NUMIS wordt hersteld. Alleen dan kan werk worden gemaakt van de oplopende verborgen achterstand: de munten die nog ongeregistreerd bij de vinders liggen stof te vangen en het risico lopen dat de vindplaats verloren raakt.

Conclusie

In het kort betekent dit dat melders behoefte hebben aan overzicht en interactie met kenners. Deze behoefte wordt zwaar onderschat.

Vertrouwen speelt een grote rol en het is een lang proces om dit op te bouwen. Vinders zijn in de meeste gevallen welwillend. Met enige begeleiding kunnen zij heel veel informatie delen. Zonder die begeleiding wandelen zij weg, want als het alleen gaat om beschrijving van een voorwerp, kunnen zij ook prima elders op het internet terecht.

Veel vinders houden geen uitgebreide documentatie bij over hun vondsten, waardoor bij verkoop van voorwerpen of zodra zij overlijden, waardevolle informatie verloren gaat. De eerste generatie metaaldetectorgebruikers heeft nog veel onbeschreven vondsten onder zich, die op het punt staan om voor altijd los te raken van de vindplaatsen.

Indien de beheerder van NUMIS een passieve houding ten opzichte van de melders ontwikkelt ontstaat er een probleem. NUMIS zal best wel weer terugkomen op het internet en het systeem kan ook vast heel mooi worden opgepoetst en bijgewerkt. Dit is echter slechts een facade. De werkelijke en steeds schrijnender wordende registratieachterstand wordt gevormd door de munten die nog ongeregistreerd bij de vinders liggen. NUMIS dreigt een papieren tijger – in digitale vorm – te worden.

Quo Vadis

Nu aandacht is besteed aan de geschiedenis en de drie gebruikersgroepen, wordt het tijd om de toekomst van NUMIS onder de loop te nemen.

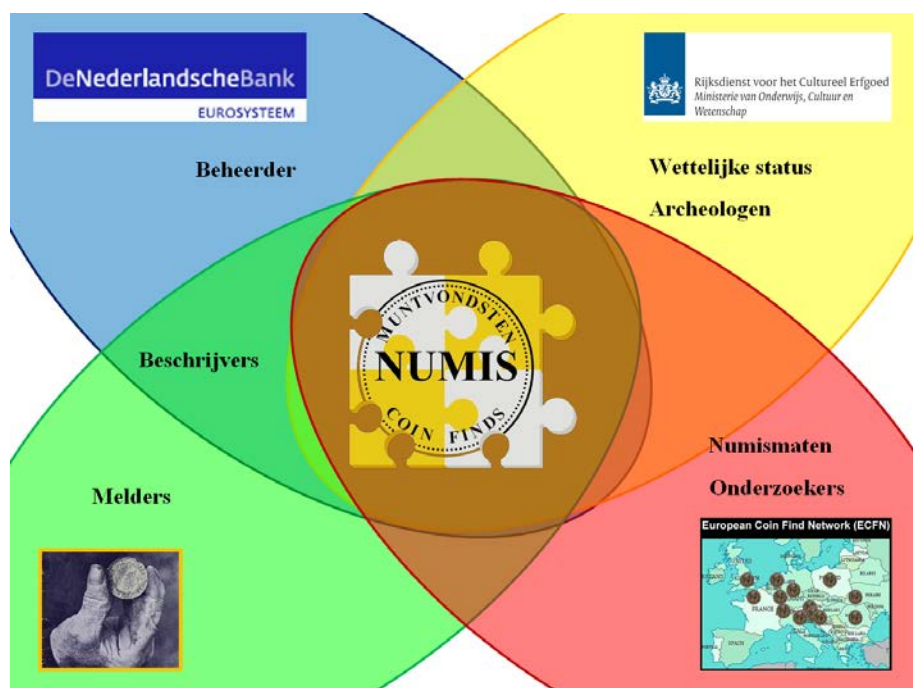
NUMIS geeft een belangrijke aanvulling op onze kennis over het verleden van Noordwest-Europa. NUMIS vult lacunes op en zorgt voor vergelijkingsmateriaal. Waar geschreven bronnen niet voorhanden zijn is NUMIS zelfs een primaire bron. Het is dus belangrijk dat NUMIS blijft bestaan, maar hoe ziet de toekomst van NUMIS eruit? Hoe kan NUMIS beter worden verankerd in de Nederlandse samenleving?

NUMIS wordt sinds eind 2013 beheerd door De Nederlandsche Bank, die de verplichting op zich heeft genomen om NUMIS voort te zetten. Dit ziet er overzichtelijk uit, maar in de praktijk is de situatie iets gecompliceerder. Aan NUMIS wordt namelijk op een positieve manier getrokken en geduwd door een veelheid aan belanghebbenden, zie afb. 27.

Allereerst is er de wettelijke status van NUMIS. Wie meldt in NUMIS heeft volgens het Ministerie van OC&W voldaan aan de meldplicht. Maar dat houdt uiteraard wel in dat de gegevens die naar NUMIS komen ook geoptimaliseerd moeten worden voor archeologisch onderzoek. Het niet actief beschrijven en ontsluiten van vondstmeldingen druist in tegen de wettelijke status.

Verder – praktisch – hebben archeologen en beleidsmakers interesse in de vondsten die per gebied in NUMIS zijn opgenomen. Hiermee maken zij een inschatting van de te verwachten archeologische waarden.

Zonder de vondstmelders verliest NUMIS de status als centraal registratiesysteem. Het gaat juist om het vastleggen van zo veel mogelijk informatie zolang als het nog kan. Meer dan bij passieve aandragers van vondsten, zijn melders op zoek naar interactie. Zij zoeken erkenning van

27 – krachtenspel rond NUMIS

hun goede wil om te melden en gesprekspartners op eenvoudig toegankelijk niveau.

Tussen de melders en de beheerder in, vinden wij mensen met gedegen numismatische kennis, die vondsten kunnen beschrijven.

En als laatste groep zijn er de numismaten en algemeen onderzoekers, die NUMIS willen en kunnen gebruiken. Juist deze groep mensen is niet alleen uit Nederland afkomstig en zou erg gebaat zijn bij meertaligheid van NUMIS en de koppeling met andere databases.

Toekomstvisie

Hoe NUMIS in de toekomst wordt ontwikkeld is afhankelijk van de beheerder en de ondersteuning die het systeem de komende jaren gaat krijgen. Niet alleen financieel maar ook de wil van de betrokkenen. Een van de interessante

uitkomsten van het onderzoek is, dat wordt aanbevolen een raad van advies op te zetten die de ontwikkeling van NUMIS begeleidt.

Bij de in 2014 van het internet gehaalde database was gezorgd voor een basis waarmee vondsten uit NUMIS kunnen worden gekoppeld aan andere databases. Ieder afzonderlijk record heeft een eenvoudige en stabiele link – uri (uniform resource identifier, de complete naam die u op het internet in de adresbalk aantreft) – waarmee vanaf andere websites directe links naar munten en schatvondsten gemaakt kunnen worden.

Het grote voordeel van dit systeem is, dat er maar één moederbestand is: NUMIS. Daar worden records aangevuld en bewerkt. Op andere sites wordt dan steeds automatisch naar de nieuwste versie verwezen. Hierbij kan worden gedacht aan detectorfora, Archis, het Europese muntvondstennetwerk en vele andere sites.

Wij moeten onze verantwoordelijkheid blijven nemen voor het registreren van bodemvondsten als vluchtig erfgoed. Op een gegeven moment zal ook in Nederland waarschijnlijk de weg worden ingeslagen die in het Verenigd Koninkrijk al wordt bewandeld. Dit lijkt het ultieme doel te worden. Één systeem, geschikt voor melders en onderzoekers en tegelijk een systeem dat geschikt is voor het registreren van ALLE vondsten, niet alleen munten. Het is mogelijk slechts een kwestie van tijd en geld voor ook in Nederland een variant van het Portable Antiquities Scheme ontstaat. Op dit moment wordt hard gewerkt aan het opzetten van het PAS in België. Als dit lukt in een door taalstrijd verscheurd land, waar blijft Nederland dan? Mogelijk gaat Archis een sleutelrol vervullen.

Tegelijkertijd zou dit het einde betekenen van NUMIS als zelfstandig systeem. Mocht een PAS-achtig systeem in Nederland gaan werken, dan is een apart NUMIS niet langer nodig en wenselijk. Let wel: dat betekent niet dat er geen muntvondsten meer geregistreerd en beschreven moeten worden. Hier zijn nog steeds experts nodig.

Het PAS, het Portable Antiquities Scheme, is op dit moment actief in Engeland en Wales. De organisatie bestaat uit ongeveer 55 mensen. Veel hiervan werken bij instellingen als kenniscentra en musea en zij werken via deze instellingen in deeltijd voor het PAS.

In Nederland – een veel kleiner land – kan met een fractie van deze bezetting hetzelfde bereikt worden. En geloof het of niet: de Engelse Minister van Cultuur, Ed Vaizey, is verrast door de reikwijdte van het PAS. En dat terwijl er heel weinig geld nodig is om het systeem draaiend te houden.

Conclusies

Tijdens de lezing en in deze tekst zijn de belangrijkste behoeftes van de verschillende groepen gebruikers aangestipt. De hoofdconclusie:

NUMIS is een primaire bron voor onderzoek. Een bron waar voorzichtig mee moet worden omgesprongen.

De conclusies worden hieronder puntsgewijs opgenomen.

- Er is behoefte aan veel en goed gedocumenteerd vondstmateriaal, om zo goed mogelijke uitspraken te kunnen doen over een munt en om onderzoek te kunnen doen via NUMIS.
- Numismaten moeten de vondstmelders en algemene onderzoekers ondersteunen om te voorkomen dat zij verzanden. Iedere gebruiker moet weten waar hij met NUMIS aan toe is.
- Met het tonen van voorbeelden van onderzoek op de NUMIS-site en door onderzoeken te publiceren op diverse locaties ontstaat een breder begrip voor NUMIS.
- De toekomst van NUMIS is op dit moment nog niet geheel uitgekristalliseerd. Het verdient de aanbeveling om een Raad van Advies in te stellen die de ontwik-

keling van NUMIS volgt en de belangen van alle betrokken partijen waarborgt.

- Op termijn gaat het systeem waarschijnlijk op een positieve manier bijdragen aan een algemeen vondst-registratiesysteem zoals het PAS.
- Cruciaal is in alle gevallen de bereikbaarheid. Als NUMIS niet op het internet toegankelijk is, wordt een onnodig grote drempel opgeworpen voor onderzoekers en melders. Zeker als de mogelijkheid om meldingen te doen niet breed wordt gecommuniceerd. Tegelijk betekent dit veel meer werk voor de beheerder.
- Bij het inleveren van dit artikel is het inmiddels ruim een jaar geleden dat NUMIS van het internet verdween. Hopelijk is dit euvel snel verholpen.
- De tijdbom tikt. Ieder ongeregistreerd voorwerp is verloren voor toekomstig onderzoek en er komt toch echt een dag dat het bodemarchief uitgeput raakt.
- Niet actief verzamelen van vondstmateriaal leidt tot een verborgen achterstand van enige duizenden munten op jaarbasis. Op een gegeven moment raakt deze potentiële vondstinformatie verloren.

Bijlage 1.

Uitkomsten van het onderzoek, uitgedeeld aan de toehoorders van de Van Gelder-lezing 'Quo Vadis, NUMIS?' op 22 november 2014 te Haarlem.

Uitkomsten van de vraaggesprekken

De afgelopen maanden heb ik veel contact gehad met een scala aan onderzoekers. Ik heb hen gevraagd hoe zij het werken met NUMIS ervaren en waar zij verbeterpunten zien. Zij die NUMIS niet gebruiken bij onderzoek heb ik gevraagd waarom niet. Ook heb ik hen gevraagd wat zij nodig zouden hebben om NUMIS te kunnen gebruiken en hoe zij geattendeerd zouden kunnen worden op het bestaan ervan. Tijdens de lezing worden de belangrijkste punten aangehaald. Al snel bleek het onderzoek te cirkelen rond drie thema's.

1. Ik ben geen numismaat – met andere woorden, ik zou er misschien wel iets mee willen doen, maar dan moeten de gegevens voorgekauwd zijn. Wat zijn de achtergrondgegevens van voorwerpen en vondsten? Wat zit er wel- en niet in NUMIS?
2. Zorg dat je doorgaat met het registreren van vondsten. Op dit moment wordt er nog veel gevonden, maar het bodemarchief is eindig en er moet voorkomen worden dat materiaal ongeregistreerd in de massa verdwijnt. Het groeiende aantal vondsten is van elementair belang voor de studie van de geschiedenis van Nederland, met name in de periode vóór geschreven bronnen.
3. Maak het melden zo laagdrempelig mogelijk en betrek er ook andere vondstmaterialen bij. Maak duidelijk welke informatie veilig is.

Compilatie van de verworven inzichten

- NUMIS brengt twee uitersten samen: onderzoek en melding. Dit gaat niet zonder slag of stoot. **Onderzoekers hebben andere behoeften dan melders.** De eerste groep heeft moeite met het controleren en reproduceren van data. Door het alleen noemen van gemeentes – steeds groter wordende gebieden – blijft het gissen naar de echte vindplaats. Met andere woorden: een vondst uit Veere wordt in NUMIS vermeld als zijnde van Domburg. Melders – meer precies: sommige melders – houden de vindplaats liever voor zichzelf, uit angst dat anderen met hun zoekstek aan de haal gaan. Een deel van de gegevens in NUMIS – persoonsgegevens, exacte coördinaten – is niet openbaar.
- Sinds deze maand staat NUMIS niet meer op het internet. Dat betekent dat **de dataset plotseling onbereikbaar is voor iedereen die wil melden, determineren, onderzoek wil doen naar vondsten of algemeen geïnteresseerd is.** De zichtbaarheid van NUMIS is van groot belang voor een grote groep mensen om onderzoek te kunnen doen. Anders verwordt NUMIS tot een speeltje voor een zeer beperkte groep. Ook komt hiermee de wil om vondsten te melden onder druk te staan. In een tijd dat voorwerpbeschrijvingen ook elders gehaald kunnen worden – bijvoorbeeld op fora – is het prettig het aanmelden zo laagdrempelig mogelijk te houden.
- Het tonen van de gegevens op het internet laat nog te wensen over. Bijvoorbeeld omdat maar op één term gezocht kon worden en de antwoorden op een zoekvraag niet verder konden worden uitgesplitst en gesorteerd. Iemand wil kunnen zoeken op meerdere muntsoorten tegelijk en naar specifieke periodes. Een mix van munten verandert naar tijd en plaats, dit kan ons wat leren over temporele, bevolkings- en geografische verschillen, naast het geld in omloop op een specifiek moment en de gebruikperiode van een muntsoort.

Onderzoekers willen data kunnen downloaden en zélf, ongehinderd door de site, eenvoudig sorteren en selecteren. Primair zijn vindplaats, staat, autoriteit, muntsoort, muntplaats, dateringsvelden, afbeeldingen, datum van opname in NUMIS/op de site, literatuur en – niet op de laatste plaats – afgeronde coördinaten zodat iemand zelf een spreidingskaart kan maken en waarmee tegelijkertijd de exacte vindplaats beschermd blijft voor de archeoloog, grondeigenaar en zoeker.

- **Kaarten zijn leuk en lastig tegelijk.** Leuk omdat zij een snel overzicht kunnen bieden, lastig omdat je dan wel goed de data moet kunnen selecteren en de manier van presenteren moet kunnen beïnvloeden. De een wil alleen een algemeen overzicht, de ander een verspreidingsgebied per muntsoort.

- **De in NUMIS opgesloten data dienen zo eenduidig mogelijk te zijn.** Nu is één muntsoort nog geregeld op verschillende manieren beschreven en gedateerd. Velden dienen zo veel mogelijk te zijn ingevuld voordat een onderzoeker ermee kan werken.

- NUMIS is belangrijk voor het onderzoeken, toetsen en bevestigen van patronen. Onderzoekers hebben wel baat bij zo veel mogelijk duidelijkheid. **Vermeld daarom bronnen waaruit de informatie komt.** Bijvoorbeeld: FMRN-I; Kops Plateau, waardoor de onderzoeker kan inschatten wat hij mist. Vermeld ook de eerdere determinaties als een toeschrijving wijzigt omdat anders onduidelijk is welke vondst wel en niet in het systeem staat.

- **Voeg zoveel mogelijk vondsten uit opgravingsverslagen toe. Ga actief bij zoekers langs om hun vondsten allemaal in NUMIS te krijgen.** Hier is een inhaalslag te maken en wordt tegelijkertijd voorkomen dat

de data verloren gaan bij het overlijden van de eerste generatie metaaldetectorgebruikers.

- **Verklaar het beleid van NUMIS.** Licht toe waarom naam en contactgegevens van vinders en melders handig zijn. Geef ook aan wie toegang tot welke data heeft. Geef de definitie van ‘globale vindplaats’ tonen in NUMIS en wie toegang tot exacte data heeft. Geef aan welke privacygevoelige informatie wordt doorgezonden naar Archis en archeologen. ‘Dit is een gevoelig punt. In het verleden hebben veel zoekers hun vondsten aangemeld in Archis. Er zijn echter heel veel mensen met toegang tot Archis (delen ervan zijn vrij inzichtelijk op internet) en wat ik heb gehoord kan je bijvoorbeeld als aannemer ook een database krijgen.’

Geuite toekomstwensen

- Metaanalyses
- subtotalen per – bijvoorbeeld – muntsoort
- overall foto’s van (er liggen in het archief van DNB nog negatieven en bij particulieren en musea is nog interessant materiaal voorhanden)
- compleet incorporeren van het papieren vondstarchief in NUMIS
- publicaties over vondsten op de NUMIS-site digitaal aanbieden
- koppelen op PAS-achtige wijze zodat met andere vondsten kan worden gecombineerd en uitwisselbaarheid met Archis
- Breng NUMIS onder bij een stichting waardoor financiering eenvoudiger wordt
- grensoverschrijdend
- Een Engelstalige variant of in ieder geval extra toelichting voor Nederlandse termen, uniforme ontsluiting van data is erg belangrijk

- Na een aanmelding krijg je een bericht met daarbij de uitleg dat het meteen op internet staat. Zet er dan meteen een klikbare link bij, zodat je vervolgens niet op NUMIS hoeft te zoeken om te kijken hoe je eigen melding eruit ziet
- vermelden of munt gangbaar is en voor welk soort transacties het is gebruikt
- veld waarin nieuw toegevoegde voorwerpen op datum worden gerangschikt
- liever lijsten dan kaarten met vondstgegevens (maar anderen vragen liever kaarten, mits deze beter beïnvloedbaar zijn naar het eigen onderzoek)
- consistent maken van data
- Determineren aan hand van NUMIS
- betere exporteerbaarheid van gegevens
- link naar beschikbare publicaties en artikelen
- netwerk met muntenkenners die de gebruiker en melder kunnen bijstaan
- link naar achtergronden van een muntsoort
- instellen van een externe raad van aanbeveling die de ontwikkeling van NUMIS monitort

Publiceer over NUMIS in:

- nieuwsbrief van het N.W. Posthumusinstituut
- Westerheem
- Detectorfora
- Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis
- historici.nl
- De Detector Amateur
- The Coinhunter
- Linken naar relevante websites
- Start een Facebookgroep, sociale media, twitter
- NRC wetenschapspagina met meer inhoudelijke onderwerpen

- Publiceer jaarverslagen, inclusief belangrijkste en meest wetenswaardige bevindingen
- Lezing tijdens een bijeenkomst van de Stichting Overheidsfinanciën (via het Belastingmuseum)

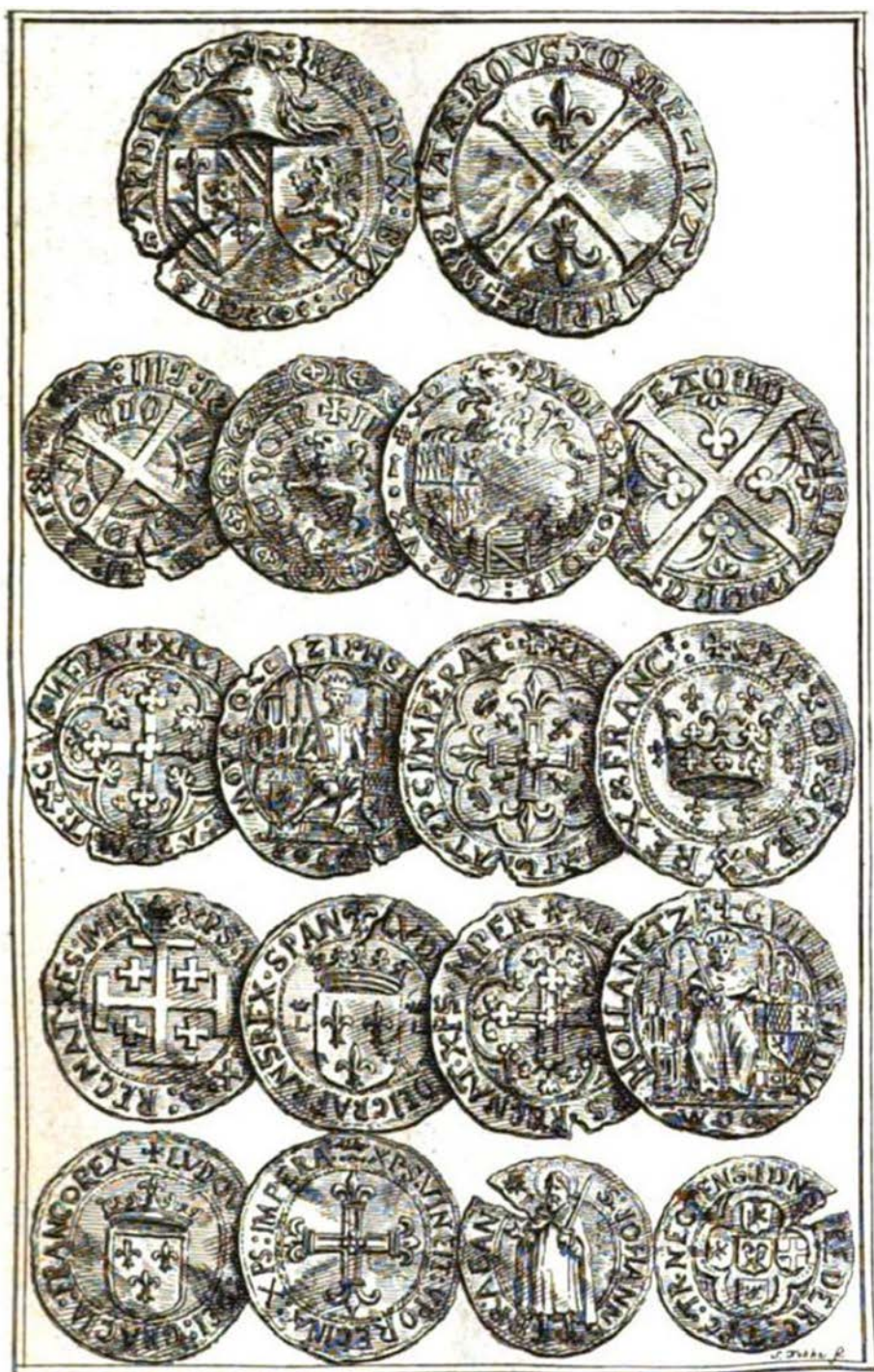
Bijlage 2.

In het artikel aangehaalde schatvondsten die slecht - of niet toegankelijk zijn in de literatuur.

Schatvondst Elburg 1913 (tpq 1808)

NUMIS 1010875; papieren vondstarchief *Elburg 1913*.

Overijssel			
	daalder	1685	1
Deventer	schelling	1691	1
Kampen	florijn	1685, klop 1693	1
Utrecht			
	gulden	1794	1
West-Friesland			
	driegulden	1793 (2)	2
Zeeland			
	zilveren dukaat	1761, 1785	2
	1/2 zilveren dukaat	1792	1
	dubbele daalder	1690	1
Bataafse Republiek			
Utrecht	zilveren dukaat	1802	1
Koninkrijk Holland			
	rijksdaalder	1808 (4)	4
Luik			
	ducaton	1666 (2)	2
Spanje (Mexico)			
	acht reaal	onleesbaar (1788-1808)	1

Oude Munten, in den jare 1755 naby Kuilenburg gevonden.
T. Nieuwenhuis sculpsit.

28 – munten uit de schatvondst Culemborg 1755

Schatvondst Culemborg 1755 (tpq 1498)

NUMIS 1006848. Literatuur: Van Gelder en Boersma (1967) 214; N.N. (1786) 20-21; N.N. (1755) 714-716 en plaat.

Gevonden na hevige regenval bij de Groene Weg, nabij Culemborg. De determinaties zijn aan de hand van de afbeeldingen gecontroleerd, dit resulteerde in wijzigingen en aanvullingen in NUMIS. De gouden kroon van Philips VI was om onduidelijke reden eerder als een florette van Karel VII beschreven. De dubbele groot van Jan van Vlaanderen was eerder als leeuwengroot opgenomen en het gouden schild uit Holland van Philips blijkt van Philips en Jacoba te zijn.

Holland, Willem VI				
gouden schild	1411-1414	Gr ³⁶ 19.3.2		1
Philips en Jacoba				
gouden schild	1429-1433	Gr 20C.1.2		1
Utrecht, Frederik				
goudgulden	1393-1423	vdChijs ³⁷ 13.1-2		1
Henegouwen, Jacoba				
tuin (Valenciennes)	1417-1433	Vh ³⁸ G565; Gr 20.1.4		1
Vlaanderen, Lodewijk II				
groot compagnon	1346-1364	Vh G2596		1
Jan				
dubbele groot (Gent)	1409	Vh G2651		1
Frankrijk, Philips VI				
gouden kroon	1340-1350	Ci ³⁹ 271		1
Lodewijk XII				
gouden zonnescild	1498-1515	Ci 900		1
gouden schild	1498-1515	Ci 904/905?		1

Schatvondst Blokzijl 2010 (tpq 1287)

NUMIS 1115032.

De munten zijn met een metaaldetector gevonden, verspreid over ongeveer drie vierkante meter. Er zijn geen andere voorwerpen aangetroffen. De jongste munt is vanaf 1287 geslagen. De taq ligt rond het midden van de 14de eeuw. Deze is bepaald door het laatste voorkomen van Vlaamse tweederde adelaarsgroten van Margaretha II van Constantinopel in de schatvondst *Mirns 1997* (tpq 1337).

29 - munten uit de schatvondst *Blokzijl 2010*

Brabant, Jan I			
sterling	1287-1294	Vh G207-209	1
Henegouwen, Margaretha II			
sterling (Valenciennes)	1244-1280	Vh G435	1
Jan I			
sterling (Bergen)	1280-1304	Vh G455	1
sterling (Valenciennes)	1280-1304	Vh G456	2
Kamerijk, Willem			
sterling	1285-1296	M ⁴⁰ 87-93	1
Vlaanderen, Margaretha II			
2/3 adelaargroot (Aalst)	1244-1280	Vh G2529	1
Engeland, Edward I			
penny (Bristol)	1272-1307	S ⁴¹ 159-165	2
penny (Bristol)	1272-1307	S 1416	1
penny (Canterbury)	1272-1307	S 1419	3
penny (Londen)	1272-1307	S 1385	4
penny (Londen)	1272-1307	S 1400	1
Edward I-III			
penny (Canterbury)	1272-1377	S 1419	1
penny (Londen)	1272-1377	S 159-209	7
Hendrik III			
penny (Londen)	1216-1272	S 1367	1
Schotland, Alexander III			
penny	1280-1286	S 5054-5058	1

Schatvondst Velp 1996 (tpq 1330)

NUMIS 1106360.

Secundair gemeld in NUMIS via Jos Benders, hoofdredacteur van het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*. De munten zijn met een metaaldetector gevonden op een akker. Ze lagen los van elkaar maar op een beperkt oppervlak. Waarschijnlijk is het een verploegde schatvondst. Particuliere collectie.

Brabant, Jan I		
sterling (Bonn)	1288-1294 Vh G201-202	1
Jan II		
sterling (Leuven)	1309-1312 Vh G236	2
sterling (Antwerpen)	1309-1312 Vh G237	2
Jan III		
sterling (Brussel)	1318-1355 Vh G248	1
sterling (Leuven)	1330-1355 Vh G256	1
		7

Schatvondst Ouwerkerk <2015 (tpq 1268)

NUMIS 1121589.

Waarschijnlijk gevonden met een metaaldetector en recent aangeboden door een Amerikaans veilinghuis. Net als bij de voorgaande vondst is ook deze dankzij de oplettendheid van Jos Benders alsnog in NUMIS terecht gekomen. Volgens de beschrijving op het internet is de vondst gedaan op 200 meter van een voormalig klooster, bij een eveneens voormalige boerderij. Er zijn geen vondstomstandigheden, verpakking of andere voorwerpen bekend. De Hollandse penningen – en met name de kopieën daarvan – kunnen nog tot ver in de 14de eeuw in vondsten voor komen, op basis hiervan is de taq rond 1330 te plaatsen.

30 – munten uit de schatvondst *Ouwerkerk* <2015

Holland, Floris IV / Willem II			
penning (Dordrecht)	1222-1256	vH ⁴² C.15-16	25
Floris V			
penning	1256-1296		1
Vlaanderen, Rijsel (Lille)			
obool (Rijsel)	1180-1220	Vh G 2457	1
Brabant, Hendrik II / Hendrik III / Aleydis			
penning (Leuven / Namen)	1235-1268		1
Jan I			
penning (Leuven / Namen)	1268-1294		2
			30

Noten

- 1 NUMIS 1121328; PELSDONK, 2015: 16-18; SCHEPER, PELZER E.A., 2014: kavels 579, 3760 en 4458.
- 2 VOSMAER, 1884: 59.
- 3 VAN GELDER, 1952; VAN GELDER, 1961; VAN GELDER en DE BRUIN, 1966.
- 4 VAN GELDER en BOERSMA, 1967; JACOBI en VAN DER VIN, 1985: 13; PELSDONK, 2013A.
- 5 PELSDONK, 2013A; PELSDONK en LUCASSEN, 2013.
- 6 N.N., 1992.
- 7 PELSDONK, 2012: 241-243.
- 8 EVERS E.A., 2000: 7.
- 9 N.N., 2005: 9.
- 10 N.N., 2009: 16.
- 11 PELSDONK, 2013B: 170-172; PELSDONK, 2014: 173-176; www.ecfn.fundmuenzen.eu.
- 12 PELSDONK, 2013C: 2-3.
- 13 ILISCH, 1997-1998: 167; GROLLE, 1997: nummer 5.1; VAN HENGEL, 1998: 17.
- 14 NUMIS 1104217; ROYMANS en AARTS, 2005: 337-359, met aanvullingen in NUMIS; PELSDONK, 2013C: 31.
- 15 VAN VILSTEREN, 2000: 51-63.
- 16 LUCASSEN en ZUIJDERDIJN, 2014: 1-14.
- 17 BURINGH, VAN ZANDEN en BOSKER, 2012: 1-55.
- 18 BURINGH, VAN ZANDEN en BOSKER, 2012: 7.
- 19 BURINGH, VAN ZANDEN en BOSKER, 2012: 28.
- 20 ZUIJDERDIJN en VAN OOSTEN, 2015: 1-44.
- 21 Lopend onderzoek
(www.rombertstapel.com/2015/09/current-projects/)
met dank aan Rombert Stapel.
- 22 WELTEN, 2010.
- 23 OP DEN VELDE en METCALF, 2003: 1-211; METCALF en OP DEN VELDE, 2009: 1-284 en METCALF en OP DEN VELDE, 2010: 285-506.
- 24 SPUFFORD, 2006.
- 25 SPUFFORD, 1988; SPUFFORD, 2002.

- 26 SPUFFORD, 2014: 125-139; SPUFFORD, 2015: 10-12.
- 27 COUPLAND, 2015: 61-96.
- 28 COUPLAND, 2015: 82-83.
- 29 KEMMERS, 2005.
- 30 PELSDONK, 2013C: 1-51.
- 31 VAN VILSTEREN, 2000: 51-63.
- 32 NUMIS 1001615; N.N., 1991: 16.
- 33 VAN DER WIS, 1986: A13-1.
- 34 PELSDONK, 2013A.
- 35 PELSDONK, 2003.
- 36 Gr = GROLLE, 1997.
- 37 vdChijs = VAN DER CHIJS, 1859.
- 38 Vh = VANHOUDT, 2007.
- 39 Ci = CIANI, 1926.
- 40 M = MAYHEW, 1983.
- 41 S = SEABY, 1971.
- 42 vH = VAN HENGEL, 1998.

Bronnen

De Nederlandsche Bank, NUMIS

De Nederlandsche Bank, papieren vondstarchief

Literatuurlijst

- BURINGH, E., LUITEN VAN ZANDEN, J. & BOSKER, M. (2012) Soldiers and booze: The rise and decline of a Roman market economy in north-western Europe *Center for Global Economic History Working Paper Series* 32
- CIANI, L. (1926) *Les Monnaies Royales Françaises de Hugues Capet a Louis XVI* (Parijs)
- CHIJ, P.O. VAN DER (1859) *De munten der bisschoppen, van de heerlijkheid en de stad Utrecht, van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem)
- COUPLAND, S. (2015) Attributing the Melle coins of Charlemagne (768-814) and Charles the Bald (840-877), particularly single finds from the Netherlands *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 102, 61-96
- EVERS, K. e.a. (2000), *Het Koninklijk Penningkabinet. Jaarverslag 1999* (Leiden)
- GELDER, H.E. VAN (1952) Muntvondsten. Het belang van registratie *Bulletin van de Kon. Ned. Oudh. Bond* 5, 6^e serie nr 3, 94-95
- GELDER, H.E. VAN (1961) *Geld uit de grond* (AO-reeks 863, Amsterdam)
- GELDER, H.E. VAN & BRUIN, H.P. DE (z.j. [1966]) *Munten kwamen tot leven. De schat van Serooskerke* (AO-reeks 1096, Amsterdam)
- GELDER, H.E. VAN & BOERSMA, J.S. (1967) *Munten in muntvondsten* (Bussum)
- GROLLE, J.J. (1997) *De muntslag van de graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Amsterdam)
- HENGEL, C. VAN (1998) *Penningen Hollants* (Amsterdam)

- ILISCH, P. (1997-1998) 'Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 84-85, 1-272
- JACOBI, H. & VIN, J. VAN DER (1985) *Muntvondsten in Nederland* ('s-Gravenhage)
- KEMMERS, F. (2005) *Coins for a legion. An analysis of the coin finds of the Augustan legionary fortress and Flavian canabae legionis at Nijmegen* (Nijmegen)
- LUCASSEN, J. & ZUIJDERDIJN, J. (2014) Coins, Currencies, and Credit Instruments. Media of Exchange in Economic and Social History *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 11 nr 3, 1-14
- MAYHEW, N.J. (1983) *Sterling imitations of Edwardian type* (Linden)
- METCALF, M. & OP DEN VELDE, W. (2009) The Monetary Economy of the Netherlands, c. 690 - c. 760 and the Trade with England: A Study of the 'Porcupine' Sceattas of Series E *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 96, 1-284
- METCALF, M. & OP DEN VELDE, W. (2010) The Monetary Economy of the Netherlands, c. 690 - c. 760 and the Trade with England: A Study of the 'Porcupine' Sceattas of Series E *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 97, 285-506
- N.N. (1755) *Nederlandsche Jaerboeken, inhoudende een Verhael van de merkwaardigste Geschiedenissen ...* deel 9-2
- N.N. (1786) *Beknopte Historie van 't Vaderland, van de vroegste tijden af tot aan het jaar 1767* Deel 4 (Amsterdam)
- N.N. (1991) Jaarverslag 1990 Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet *Muntkoerier* 7, 16
- N.N. (1992) *Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet* Jaarverslag 1991
- N.N. (2005) *Stichting Het Geld-+Bankmuseum. Jaarverslag 2004* (Utrecht)
- N.N. (2009) *Jaarverslag Geldmuseum 2008* (Utrecht)

- OP DEN VELDE, W., DE BOONE, W.J. & POL, A. (1984) A survey of sceatta finds from the Low Countries, in D. HILL & D.M. METCALF (eds) *Sceattas in England and on the Continent. British Archaeological Reports* 128, 117-146 (Oxford)
- OP DEN VELDE, W. & METCALF, D.M. (2003) The Monetary Economy of the Netherlands, c. 690 - c. 715 and the Trade with England: A Study of the Sceattas of Series D. *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 90, 1-211
- PELSDONK, J. (2003) *Pennincxkens van Loode. Een onderzoek naar in Nederland gevonden loden muntachtige voorwerpen uit de middeleeuwen en de 16e eeuw, aangevuld met een overzicht van de modernere penningen* (Goudswaard)
- PELSDONK, J. (2012) Een munt zonder vindplaats is verloren... en daar kunt ú iets tegen doen! *De Beeldenaar* 36, 241-243
- PELSDONK, J. (2013A) *NUMIS: registratie van een vergankelijk verleden* (Utrecht)
- PELSDONK, J. (2013B) Nederlandse muntvondsten in Europees verband. De weg naar koppeling van afzonderlijke databases *De Beeldenaar* 37, 170-172
- PELSDONK, J. (2013C) Muntslag en muntgebruik in Nederland in de pre- en protohistorie. Beeldvorming op basis van geregistreerde munten van vóór onze jaartelling in de vondstdatabase NUMIS *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 100, 1-51
- PELSDONK, J. & LUCASSEN, J. (2013) *Coin finds: priorities in registration and historical analysis* (internetpublicatie)
- PELSDONK, J. (2014) Is NUMIS een illusie? Discussies over muntvondsten *De Beeldenaar* 38, 173-176
- PELSDONK, J. (2015) Varend langs Kronborg... De schatvondst Ameland 2014 *De Beeldenaar* 39, 16-18
- ROYMANS, N. & AARTS, J. (2005) Coins, soldiers and the Batavian Hercules cult. Coin deposition at the sanctuary of Empel in the Lower Rhine region, in

- HASELGROVE, C. & WIGG-WOLF, D. (ed) *Studien zu Fundmünzen der Antike* 20, 337-359 (Mainz am Rhein)
- SCHEPER, J., PELZER, H. e.a. (2014) *Munten- en Postzegel Organisatie november veilingcatalogus* 44
- SEABY, H.A. (1971) *Seaby's standard catalogue. British coins. England and the United Kingdom* (Londen)
- SPUFFORD, P. (1988) *Money and its use in medieval Europe* (Cambridge)
- SPUFFORD, P. (2002) *Power and Profit. The Merchant in Medieval Europe* (Cambridge)
- SPUFFORD, P. (2006) 'How rarely did medieval merchants use coin?' *Van Gelder-lezing* 5 (Leiden)
- SPUFFORD, P. (2014) Scottish black money in the Low Countries c. 1484-1506 *British Numismatic Journal* 84, 125-139
- SPUFFORD, P. (2015) Schotse munten in vijftiende-eeuws Zeeland *De Beeldenaar* 39, 10-12
- VANHOUDT, H. (2007) *Atlas der munten van België van de Kelten tot heden* (Heverlee)
- VILSTEREN, V.T. VAN (2000) Hidden, and not intended to be recovered. An alternative approach to hoards of medieval coins *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 87, 51-64
- VOSMAER, C. (1884) Levensbericht van J.E.H. Hooft van Iddekinge *Jaarboek van de Maatschappij van de Nederlandse Letterkunde*, 55-69 (Leiden)
- WELTEN, J. (2010) Met klinkende munt betaald. Muntcirculatie in de beide Limburgen 1770-1839 *Van Gelder-lezing* 9 (Utrecht)
- WIS, J.C. VAN DER (1986-2002) Catalogus van kloppen, in E.J.A. VAN BEEK (red) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen aan den Rijn)
- ZUIJDERDIJN, J. & OOSTEN, R. VAN (2015) Breaking the piggy bank. What can historical and archaeological sources tell us about late-medieval saving behaviour? *Center for Global Economic History Working Paper Series* 65

Illustratieverantwoording

- 1 Jules Jourdain (1873-1957), vinden van een muntschat. Zilver, 65 mm, geslagen, 1910. Teylers Museum, Haarlem (TMH), inv. TMNK 03796.
- 2 Schatvondst *Elburg 1913*. De Nederlandsche Bank, Amsterdam (DNB), papieren vondstarchief.
- 3 Schatvondst *Culemborg 1755*. DNB, papieren vondstarchief.
- 4 Van Gelder bij het afscheid van Gay van der Meer als conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. Foto TMH inv. TM AF000352.
- 5 Aandacht voor muntvondsten in de AO-reeks, 1966.
- 8 Met dank aan Philippa Walton, Universiteit van Oxford.
- 10 NUMIS 1010400.
- 11 NUMIS 1033355, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden, (ROL), inv. BnW I-37.
- 12 NUMIS 1102007, ROL, inv. F2012/10.1-71.
- 13 Links: Op den Velde, De Boone en Pol, 1984; midden: Op den Velde en Metcalf, 2003. Met dank aan Wybrand Op den Velde.
- 25 Bron: NUMIS.
- 28-30 Bron: NUMIS.

Samenvatting

NUMIS is het Nederlandse muntvondstenbestand. Eind 2013 waren er in het systeem zo'n 275.000 numismatische voorwerpen opgenomen, uit alle periodes en gevonden in Nederland. Na de sluiting van het Geldmuseum te Utrecht in 2013, is de numismatische collectie overgebracht naar De Nederlandsche Bank, samen met de NUMIS-database.

Voor de dertiende Van Gelder-lezing is onderzoek gedaan naar de gebruikers. Hoe gebruiken mensen het en wat hebben zij nodig? Na een korte geschiedenis van NUMIS (pp. 7-16), zijn de groepen gebruikers en voorbeelden van onderzoek beschreven op pp. 17-62. De toekomst van NUMIS ligt in de handen van De Nederlandsche Bank. Pp. 63-74 toont door de diverse gebruikersgroepen geleverde inzichten en elementen die verdere ontwikkeling van het systeem ondersteunen. De tekst wordt afgesloten met de beschrijving van vijf ongepubliceerde of geherdetermineerde schatvondsten op pp. 75-81.

English summary

NUMIS is the Dutch coin finds database. At the end of 2013, the system contained almost 275,000 numismatic objects from all periods, found in the Netherlands. After the closing down of the Geldmuseum (Money Museum, Utrecht) in 2013, the numismatic collection was transported to the Dutch Central Bank, together with the NUMIS-database.

For the 13th Van Gelder-lecture, research has been done on its users; how are people using NUMIS and what are their needs? After a short history of NUMIS (pp. 7-16), the users and examples of research are described on pp. 17-62. The future of NUMIS lies in the hands of the Dutch Central Bank. Pp. 63-74 provides insights and elements that support further development of the system, given by several groups of users. The text concludes with the description of five unpublished or redescribed hoards on pp. 75-81.

COLOFON

Tekst, redactie en vormgeving: Jan Pelsdonk
Van Gelder-commissie begeleiding: Bert van Beek, Jan Lucassen
en Jaco Zuijderduijn

Omslagfoto: bronzen Van Gelder-penning, in 2000 ontworpen door
Elisabeth Varga (foto Ed Brandon)

ISBN 978-90-809848-2-0

© 2014/2017

J. Pelsdonk / Stichting Nederlandse Penningkabinetten /
De Nederlandsche Bank, Amsterdam

*No part of this publication may be reproduced in any form without
written permission from the publisher*

De Nederlandsche Bank

De Nederlandsche Bank heeft eind 2013 de zorg op zich genomen voor de collectie van het voormalige Geldmuseum, bestaande uit de collecties van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, Het Nederlands Muntmuseum en de numismatische verzamelingen van De Nederlandsche Bank. Zij beheert daarmee de Nationale Numismatische Collectie, waaronder zo'n 400.000 munten, bankbiljetten, penningen en productiemiddelen als munt- en penningstempels, modellen en machinerieën. Ook de nationale muntvondstendatabase NUMIS is bij De Nederlandsche Bank ondergebracht.

www.dnb.nl/over-dnb/nationale-numismatische-collectie

Stichting Nederlandse Penningkabinetten

De Stichting Nederlandse Penningkabinetten beoogt de bevordering van de numismatiek met alle haar ten dienste staande middelen. In de eerste vijftien jaar na de oprichting in 1982 werd dit vooral gedaan door de uitgave van publicaties en door de aankoop van numismatische objecten ten gunste van openbare verzamelingen. Tegenwoordig wordt de aandacht meer gericht op stimulering van onderzoek en presentatie van de resultaten daarvan, onder andere via de Van Gelder-lezingen.

www.koninklijkgenootschap.nl/snp

